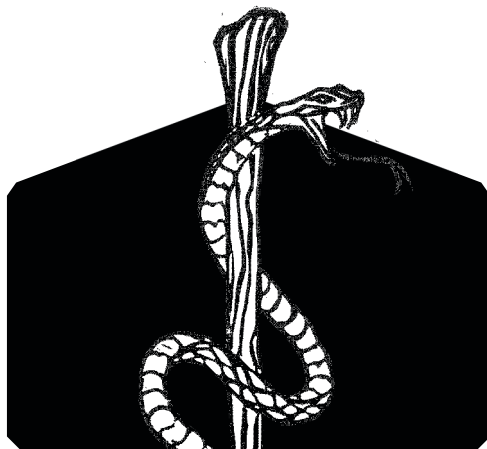

Osobliwy

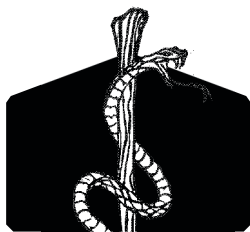
**Mity w świecie
postprawdy**
O dyskursie
antymedycznym

Ewa A. Kozik

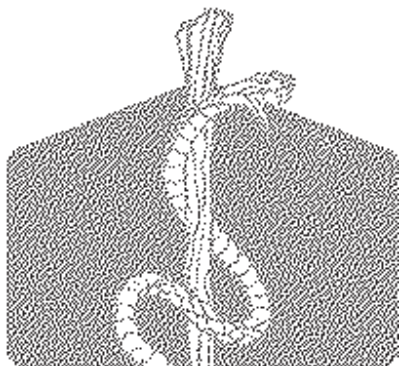

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Ewa A. Kozik — etnolożka i religioznawczyni. Zajmuje się problematyką mitu współczesnego, dyskursem antynaukowym oraz wpływem migracji na zmiany dokonujące się w kulturze. Absolwentka Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego, popularyzatorka nauki i edukatorka. Prowadzi badania w przestrzeni wirtualnej, z wykorzystaniem metod jakościowych, nie rezygnując z możliwości tradycyjnych etnograficznych badań terenowych. Wśród bliskich znana jako podróżniczka i wielbicielka popkultury.

Mity w świecie postprawdy
O dyskursie antymedycznym

Ewa A. Kozik

Mity w świecie postprawdy O dyskursie antymedycznym

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2025

Seria: *Oikos*. Komparatystyka Literacka i Kulturowa (7)

Redaktor serii

Aleksandra Kunce

Rada naukowa serii

Magdalena Abraham-Diefenbach, Piotr Bogalecki, Ilona Copik, Vicente Durán Casas, S.J., Danú Alberto Fabre Platas, Zbigniew Kadłubek, Dariusz Kulas, Ewa Łukaszyk, Tadeusz Miczka, Alina Mitek-Dziemba, Ekaterina Nikitina, Krystyna Paradowska, Paweł Paszek, Karolina Pospiszil, Tadeusz Sławek, Olga Topol

Recenzje

Franciszek Czech

Krzysztof Arbiszewski

Spis treści

Podziękowania 9

Wstęp. Mit jako nieuświadomiona zasada rozumienia 11

Na początek antropologia doświadczenia 11

Dlaczego medycyna i zdrowie? 14

Mit „tu i teraz” w świecie postprawdy 20

Jak badać współczesne mity o medycynie i zdrowiu? 25

Część I

Od rewolucji francuskiej do afery Watergate

Oświecenie, nowoczesność i ponowoczesność 35

Wprowadzenie 35

Odczarowanie świata 42

Mit oświecenia 51

Oświeceniowe tworzenie nowoczesności 60

Nowoczesne problemy z nauką a *homo anxius* 70

Homo anxius w płynnej nowoczesności 102

Nowe media po aferze Watergate 111

Mit jako siatka bezpieczeństwa 116

Pomiędzy faktem a przeświadczeniem. Mit „tu i teraz” 119

- Mit kiedyś, mit dzisiaj 119
- Mit, czyli słowo, które ożywia 126
- Mity w dyskursie 134
- Peryferyjność mitu „tu i teraz” 146

**Pomiędzy niezadowoleniem a sprawczością
Technopłynny umysł w świecie postprawdy 149**

- Horror vacui* – w Internecie nie ma pustki 149
- Technopłynny umysł 154
- Pytania badawcze 158
- Charakterystyka terenu badań – metoda netnograficzna 161
- Fenomenologia a cenzura przewencyjna 165
- Dobór danych – medycyna alternatywna, zdrowie,
pandemia 167
- Przełom w badaniach – pandemia SARS-CoV-2 172
- Charakterystyka grupy badanej – cyfrowi imigranci, cyfrowi
tubylcy 176
- Potoczne, cyfrowe poznawanie świata 184
- Mitolog zawsze jest sam 196

Pomiędzy *disease* a *illness*. Antropologia medyczna 203

- Zdrowie jako wartość 203
- Antropologia medyczna 209
- Dyskurs medyczny i dyskurs antymedyczny 214
- Napięcie pomiędzy *disease* a *illness* jako stały element
doświadczenia pacjenta 220
- Funkcjonowanie polskiego systemu opieki zdrowotnej jako
kontekst dyskursu antymedycznego 225
- Brak zaufania do lekarzy, brak poczucia bezpieczeństwa 235
- Grey's Anatomy* i *Dr House* – seriale kłamią 243
- Medycyna alternatywna i New Age 249

Część II

Pomiędzy ciałem a świadomością

***Mit o możliwości samouzdrawienia* 257**

Mit przywracający sprawczość 257

Nowa Medycyna Germańska 259

Spójne, magiczne, mityczne 267

Paramedycyna w odpowiedzi na niedostatki medycyny
konwencjonalnej 282

Wtórna oralność grup społecznościowych 298

Westchnienia ku „tradycji” i „naturze” w Totalnej Biologii 313

Choroba jako znak i człowiek w poszukiwaniu znaczeń 316

Each one heal one – zdrowie w naszych rękach 326

Kontrowersje 332

Pomiędzy rozgoryczeniem a przebudzeniem

***Mit o tym, że lekarze chcą nam zaszkodzić* 337**

„Znalazła nowy sposób na odchudzanie!

Dietetycy jej nienawidzą!!!” 337

„Harmonia” – alternatywna strona medycyny 344

Jerzy Zięba: „Podawać askorbinian sodu, dożylnie,
ile się tylko da!” 347

Hubert Czerniak: „Włącz myślenie!” 358

Jerzy Jaśkowski: „Nie daj się ogłupiać” 368

„Harmonia” przeciwko koronawirusowi 375

Paranaukowość i medycyna alternatywna 380

Prometeusze medycyny alternatywnej 383

Cykliczne konferencje „Czego Ci lekarz nie powie” 385

Spis treści

Pomiędzy mitem a fake newsem

Mit o szkodliwości medycyny konwencjonalnej 389

Oddolny sprzeciw wobec wielkich narracji 389

Nowe media – funkcjonowanie wRealu24 394

Modalność mediów alternatywnych i „masakrujące”
nagłówki 403

Pandemia według telewizji wRealu 24 407

Dyskurs o zdrowiu – dyskurs o wartościach 414

Eksperci tacy jak my 421

Amantadyna – symbol szkodliwości systemu opieki
zdrowotnej 426

Antyszczepionkowe teorie spiskowe 432

Konsekwencje dyskursu antymedycznego 453

Teorie spiskowe rezerwuarem mitów współczesnych 457

Zakończenie. Pomiędzy wiedzą a przeżywaniem

Postprawda i negacjonizm medyczny 461

Postprawda i mity „tu i teraz” 461

Oddolni postekspersi 467

O roli wartości 471

Negacjonizm medyczny 475

Co dalej z nauką? 479

Nie wskazujmy na wahadło 483

Bibliografia 485

Indeks nazw osobowych 519

Spis ilustracji 525

Summary 529

Podziękowania

Chciałabym serdecznie podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej książki, będącej efektem funkcjonowania Zespołu Badań Etnograficznych i Antropologicznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Dziękuję przede wszystkim mojemu promotorowi Janowi Kajfoszowi, którego rady, wskazówki i wsparcie pomogły mi w równym stopniu, co jego wiara w moje badawcze umiejętności. Dziękuję za jego cierpliwość, wyrozumiałość i wysiłek w dążeniu do rozwiązywania wszystkich dylematów, z którymi wspólnie mierzyliśmy się podczas badań i ich analizy.

Chciałabym podziękować również Katarzynie Marcol za liczne inspiracje oraz przykład tego, jak z pasją i zaangażowaniem pisać o człowieku i jego kulturze. Dziękuję jej za naukę, jak nieustannie zachwycać się różnymi przejawami ludzkiej twórczości i działalności.

Dziękuję także wszystkim etnologom z Uniwersytetu Śląskiego – kadrze dydaktycznej oraz studentom – za nieustanne motywowanie mnie do pracy i przypominanie, że etnologia i antropologia kulturowa to nie tylko nauka o ludziach, ale co ważniejsze – dla ludzi.

Podziękowania

Dziękuję wszystkim użytkownikom badanego dyskursu medycznego oraz dyskursu antymedycznego za to, że mogłam zanurzyć się w tworzonej przez nich przestrzeni wirtualnej i spróbować spojrzeć na analizowane fenomeny ich oczami.

Dziękuję mojej rodzinie za wszystkie momenty, w których uczyła mnie, jak o sprawach naukowych mówić prostym językiem i jak patrzeć na rzeczywistość z różnych perspektyw. Dzięki niej nie traciłam celu z oczu i nie zapomniałam, dlaczego podjęłam się tematu tej pracy.

Dziękuję również moim przyjaciółom z różnych stron Polski i świata, którzy ani na chwilę nie pozwolili mi zapomnieć o tym, co naprawdę istotne, i pomogli mi zachować równowagę pomiędzy byciem w terenie a własną codziennością.

Ewa A. Kozik

Wstęp

Mit jako nieuświadomiona zasada rozumienia

Na początek antropologia doświadczenia

Motywacją do podjęcia tematu oddziaływania mitu współczesnego na tę sferę życia, która odnosi się do naszego zdrowia oraz decyzji, jakie podejmujemy, aby je chronić, były moje osobiste doświadczenia związane z funkcjonowaniem polskiego systemu opieki zdrowotnej. W 2014 roku rozpoczęłam kształcenie w szkole policealnej na kierunku zawodowym: opiekun medyczny. Dzięki temu miałam okazję obserwować pracę lekarzy i pielęgniarek oraz aktywnie w niej uczestniczyć. Opiekując się osobami w stanie paliatywnym, słuchałam opowieści o kulisach leczenia, o niezrozumiałych dla pacjentów decyzjach podejmowanych przez personel medyczny oraz o tym, jak choroba wieloaspektowo wpływa na życie człowieka. Praktyka w zawodzie przygotowała mnie do zmierzenia się z późniejszymi chorobami nowotworowymi, z którymi borykali się moi bliscy. Z biegiem lat, podczas których jedynie okazjonalnie praktykowałam zawód opiekuna medycznego, nabierałam coraz więcej szacunku i podziwu dla wszelkich specjalistów medycznych, w tym dla

najczęściej spotykanych lekarzy pierwszego kontaktu oraz farmaceutów.

Podczas gdy moje zaufanie do medycyny rozło, krąg moich najbliższych (rodzina, znajomi, przyjaciele) stawał się wobec niej coraz bardziej sceptyczny. Jednoczesne deprecjonowanie osób związanych ze środowiskiem medycznym przez moje otoczenie skłoniło mnie do uważniejszego obserwowania dyskursu, który przedstawiał lekarzy i farmaceutów w negatywnym świetle – jako tych, którzy częściej szkodzą, niż leczą, znacznie bardziej dbając o swój stan finansowy niż o dobro pacjentów. Dostrzegałam funkcjonowanie powszechnych przekonań i wyobrażeń, które przeradzały się w tendencję do negowania pracy lekarzy oraz skuteczności medycyny konwencjonalnej, a które jednocześnie kwestionowały również samą naukę. Punktem kulminacyjnym, który zdeterminował kierunek prowadzonych badań, były wydarzenia z 2020 roku, kiedy ja sama pierwszy raz musiałam zdać się na pomoc medyczną.

W wyniku niefortunnego wypadku doszło u mnie do oparzenia drugiego stopnia. Ze względu na silne unerwienie miejsca oparzenia byłam zmuszona wezwać pogotowie ratunkowe. Podczas zgłoszenia przekazałam dyspozytorom informację, że nie jestem w stanie sama przyjechać na szpitalny oddział ratunkowy, ponieważ skala obrażenia nie pozwala mi się swobodnie poruszać. Był to okres pandemii, podczas której panował surowy reżim sanitarny, przez co dyspozytorzy nie mieli pozwolenia na wysyłanie karettek do niezagrażających życiu urazów. Gdy poinformowałam, że nie jestem w stanie samodzielnie dostać się na SOR ze względu na skalę obrażeń i silne dolegliwości bólowe, przez

które nie mogę chodzić i jestem bliska omdlenia, zniecierpliwieni dyspozytorzy pogotowia ratunkowego oskarżyli mnie o szantażowanie pracowników służby zdrowia. Na samym pogotowiu zostałam potraktowana bardzo dobrze, udzielono mi profesjonalnej pomocy i okazano troskę. Jako osoba znająca warunki pracy w szpitalach, przychodniach i klinikach nie byłam urażona ani zdziwiona tym, że na pomoc przyszło mi czekać prawie trzy godziny. Przy ograniczonym personelu w prowincjonalnych szpitalach należy liczyć się z tym, że na izbie przyjęć będzie ktoś równie mocno lub bardziej potrzebujący pomocy. Tym bardziej w czasie pandemii.

Kiedy opowiadałam o całym zajściu rodzinie, wspominając o czasie oczekiwania i o niesłusznym oskarżeniu przez dyspozytorów o szantaż emocjonalny w sytuacji, w której obawiałam się o swoje zdrowie i dalsze funkcjonowanie, usłyszałam ze strony bliskiej osoby kpiące pytanie: „To ty myślałaś, że w szpitalu ci ktoś pomoże?”. Dokładnie tak myślałam i do dziś wychodzę z założenia, że kliniki i szpitale powstały po to, by – mimo wielu pobocznych kwestii – pomagać ludziom. Wciąż tak się dzieje, a kierunki takie jak medycyna co roku przyjmują kilkaset młodych ludzi chcących uczyć się, jak leczyć i pomagać innym w trosce o ich zdrowie. Lekarze kierują się zasadą „przede wszystkim nie szkodzić” i „robią wszystko, co w ich mocy”, by odpowiednio troszczyć się o swoich pacjentów. Jednak znaczna część naszego społeczeństwa nie jest o tym przekonana, wielu z nas podziela opinię, że lekarzy w pełni oddających się swojej pracy i wykonujących zawód z powołania już nie ma. Moje badania dotyczą przyczyn oraz skutków tego przeświadczenia.

Dlaczego medycyna i zdrowie?

Początkowym i najważniejszym celem niniejszej monografii był opis kondycji ponowoczesnego stanu wiedzy w świecie zdominowanym przez postprawdę za sprawą pewnego odświeżonego, interdyscyplinarnego podejścia do mitu współczesnego. Dlatego też pierwotnie praca miała dotyczyć mitów medycznych, ekologicznych i politycznych oraz pokazać, w jaki sposób wiążą się one ze sobą. Zrealizowanie tego założenia byłoby piękne i zarazem niemożliwe ze względu na ogrom materiału badawczego. Mam świadomość, że nie udało mi się również wyczerpać wszystkich wątków dotyczących mitów na temat medycyny i zdrowia, na których zdecydowałam się skupić po wybuchu pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 oraz po wspomnianym wydarzeniu, podczas którego sama stałam się pacjentką.

Publikacja ta koncentruje się na medycynie i zdrowiu. Nie na „zdrowiu i chorobie”, ponieważ pojęcia te występują jako pewna dychotomia znaczeniowa – w kulturze zachodnioeuropejskiej, mówiąc potocznie o zdrowiu, mamy na myśli brak choroby lub po prostu dobrostan psychofizyczny, który jest niemal fundamentalny dla poczucia spełnienia i szczęścia w życiu. Dodatkowo praca ta nie należy *stricte* do nurtu antropologii medycznej, a raczej łączy ją z socjologią wiedzy, fenomenologią wiedzy oraz teorią mitu współczesnego. Pisząc o zdrowiu i chorobie, skupiam się na tym, jak mit współczesny determinuje sposób mówienia o chorobie (dyskurs maładyczny), i na tym, czym jest zdrowie w danym kontekście kulturowym i społecznym. Choć wątki te pojawiają się w tekście, stanowią raczej pewną bazę dla

teorii opartej przede wszystkim na tezach mistrzów szkoły frankfurckiej, dokonaniach współczesnych badaczy mitów, na socjologii wiedzy Petera Bergera i Thomasa Luckmanna (2010) oraz fenomenologii wiedzy Alfreda Schütza.

Niezwykle cenne dla prowadzonych badań są teorie zaczerpnięte z antropologii kulturowej, w tym również teoria folkloru rozumianego jako swoista forma twórczości zbiorowej zorientowanej na *langue*. Podstawą twórczości folklorystycznej jest proces komunikacji, dlatego też tekstem folkloru przypisuje się cechę żywotności, która zależna jest od ich reprodukowania (Kajfosz, 2011, s. 54–55). Folklor funkcjonuje w potocznym obiegu na mocy cenzury przewencyjnej, która decyduje o tym, które treści będą w danej społeczności dalej przekazywane i modyfikowane, ponieważ cechami tekstów folkloru są: kolektywność, anonimowość, wariantywność, poetycka forma, a także stałość ich struktury (Bogatyriew, 1975).

Teksty poddawane analizie w niniejszej monografii to sytuacje folklorotwórcze, którymi nazywa się takie sytuacje komunikacyjne, podczas których zachodzi twórcza aktywność narratora, będącego w bezpośrednim kontakcie z odbiorcami (Hajduk-Nijakowska, 2020, s. 132). Piotr Kowalski sytuacje folklorotwórcze nazywa szczególnym komunikacyjnym spotkaniem, w którym liczą się biografie uczestników procesu komunikacyjnego, ich doświadczenia, kompetencje kulturowe oraz kontekst sytuacyjny (Kowalski, 1993, s. 245). Te szczególne spotkania komunikacyjne mają miejsce również w przestrzeni wirtualnej, wobec której stosować będzie określenie „wtórna oralność” (Ong, 2011). W kontekście Internetu trudno mówić o bezpośredniości

kontaktu, jednak jak pisze Piotr Grochowski, zachowania obserwowane w Internecie można odczytywać jako analogiczne względem tych, które znamy z komunikacji bezpośredniej, ustnej (Grochowski, 2016, s. 263). Wtórna oralność dopuszcza możliwość przekazu w formie typograficznej, wizualnej lub audiowizualnej (Kajfosz, 2011, s. 53). Janina Hajduk-Nijakowska twierdzi, że za błyskawiczne rozprzestrzenianie się treści pojawiających się w Internecie odpowiada właśnie ich folklorystyczny potencjał. Pisze, że pomimo owego braku bezpośredniego kontaktu pomiędzy nadawcą a odbiorcą komunikatu do Internetu przeniosła się „cała codzienna paplanina”, decydująca o tym, co znane, oswojone i kolektywne, a co zarazem decyduje o trwałości i żywotności danego przekazu folklorystycznego (Hajduk-Nijakowska, 2020, s. 7).

Teksty folkloru przestrzeni wirtualnej nie ograniczają się do przekazu tradycji folklorystycznej, ale stanowią wyraz ekspresji jednostki, odzwierciedlają jej sposób bycia w świecie i we własnej grupie, stanowią formę dzielenia się własnymi opiniami, doświadczeniami, odczuciami i emocjami. Tak należy rozumieć pojęcie folkloru stosowane w tej publikacji, poprzez które zwracam uwagę na rolę „żywotności” tekstów w społecznym obiegu. W tym wyraża się też to, o czym pisał Jan Kajfosz, podkreślając światotwórczy wymiar tekstów folkloru, które jako będące w potocznym obiegu konstruują sposób postrzegania i interpretowania rzeczywistości (Kajfosz, 2011, s. 53).

Tak jak folklor stanowi odpowiedź na zapotrzebowanie społeczne (Kajfosz, 2011, s. 60), tak i teksty analizowane w niniejszej monografii powstały w odpowiedzi na py-

tania, wątpliwości i potrzebę zrozumienia, które pojawiły się w wyniku niezadowolenia z funkcjonowania polskiej służby zdrowia oraz w czasie pandemii. Badane teksty są wyrazem pewnego sposobu bycia w świecie, który Hajduk-Nijakowska nazywa „ludowym sposobem bycia w świecie” oraz „myśleniem typu ludowego” (Hajduk-Nijakowska, 2011, s. 13), czego nie należy kojarzyć z ludowością i kulturą chłopską. Jest to raczej pewien „styl poznawczo-bytowy” (Tokarska-Bakir, 2000, s. 165), który w tym opracowaniu będzie utożsamiany z potocznością oraz skłonnością do myślenia magicznego.

Dlatego też kolejnym ważnym pojęciem jest magia, wobec której w XX wieku etnolodzy wypracowali dwa podejścia. Według pierwszego magia jest praktyką podejmowaną ze względu na wiarę, że zrealizowanie danego działania wywoła oczekiwany skutek. Działaniem tym może być wykonanie określonej czynności lub wypowiedzenie jakiegoś słowa. Drugie podejście ukazuje magię jako sposób bycia w świecie – pewien rodzaj światopoglądu, przejawiający się w tym, co w niniejszej monografii nazywam myśleniem magicznym. Anna Engelking zauważa, że obserwując rzeczywistość życia społecznego, trudno jest rozgraniczyć te dwa sposoby rozumienia terminu „magia”, ponieważ przenikają się one (Engelking, 2010, s. 42). Podążając za Engelking, sądzę, że wszelkie praktyki o charakterze magicznym mają swoje źródło w światopoglądzie. Oznacza to, że działania, którym przypisuje się sprawczość ze względu na wiarę w ich wpływ na społeczeństwo, kulturę lub po prostu drugiego człowieka, wynikają z funkcjonowania światopoglądu cechującego się skłonnością do wiązania

zaistniałych zdarzeń w ciąg przyczynowo-skutkowy, przekonaniem o sprawczej mocy słowa oraz wiarą, że styczeń i podobieństwo danych zjawisk lub rzeczy determinują je.

Łącząc różne podejścia badawcze i teoretyczne, starałam się ująć, w jaki sposób odnosimy się do tego, czym jest medycyna, jak rozumiemy jej możliwości, czy jej ufamy oraz jaki stosunek mamy do jej specjalistów, czyli farmaceutów, chirurgów, wirusologów, lekarzy rodzinnych itd. Kwestia zdrowia jest tutaj o tyle ważna, że kulturowo traktuje się je jako wartość, gwarancję szczęścia i spełnienia, a zarazem jako coś, co ze względu na swoją istotność jest najbliższe naszemu życiu, najbliższe nam samym i naszym ciałom, o które medycyna ma się troszczyć. Dyskursy na temat zdrowia i choroby, które nazywam dyskursem medycznym oraz antymedycznym, to wszystkie teksty dotyczące kwestii troski o ciało, jego kondycji i życia. Tymi tekstami kultury są potoczne opinie, artykuły naukowe i publicystyczne, reklamy, programy telewizyjne, filmy, seriale, grafiki, obrazy itd. Wszystkie składniki dyskursu skonfrontowane z doświadczeniem tworzą dyskursywny obraz świata, który za sprawą intuicyjnego i zgodnego z wiedzą świata życia (wiedzą potoczną) wyobrażenia konstruuje poglądy na temat zdrowia, ciała, chorób oraz różnych aspektów medycyny.

Chciałabym zaznaczyć, że w prezentowanych badaniach uwaga została poświęcona kwestiom dotyczącym chorób somy, a analizowane dyskursy: medyczny i antymedyczny traktują o chorobach oraz działalności medycznej nakierowanej na troskę o ciało. Uważam bowiem, że dyskursy na temat zdrowia psychicznego zasługują na po-

dobne, osobne opracowanie; ponadto opisywane w pracy mity medyczne nie dotyczą bezpośrednio psychologii ani psychiatrii – najczęściej odnoszą się do leczenia chorób somatycznych i zapobiegania im.

Stosując metody netnograficzne, a więc obserwację i analizę tekstów pojawiających się w przestrzeni wirtualnej, wyróżniłam dwa rodzaje dyskursów determinujących nasz sposób postrzegania kwestii związanych z medycyną. Pierwszy z nich nazywam dyskursem medycznym – dotyczy on choroby, zdrowia, profilaktyki, diagnozy, sposobów leczenia i wszystkich innych kwestii, które przybliżają nam to, czym i jaka jest dana choroba i jak możemy jej przeciwdziałać. Obok pojawia się dyskurs antymedyczny, który skupia się nie na tym, czym są zdrowie, choroba, medycyna, ale przede wszystkim na podważaniu zasad działania polskiego systemu opieki zdrowotnej, informuje o błędach i oszustwach ze strony środowiska medycznego i farmaceutycznego, stara się pokazać, dlaczego zarówno temu środowisku, jak i samej nauce nie można ufać. Funkcjonowanie tego dyskursu zaobserwowałam w mediach społecznościowych, mediach alternatywnych oraz w czasopiśmie z zakresu medycyny alternatywnej (np. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”). Przestrzenie, w jakich pojawiają się informacje negujące medycynę i zdradzające negatywny stosunek wobec środowiska medycznego, to strony internetowe tworzone oddolnie przez użytkowników Internetu – cyfrowych tubylców i cyfrowych imigrantów (Cantelmi, 2015). Ich działalność, czyli publikowanie niepochlebnych wobec środowiska medycznego artykułów, filmów, postów, komentarzy i memów, zdradza, jak głęboko

są oni niezadowoleni z funkcjonowania opieki zdrowotnej. Choć trudno wskazać ich liczbę, to ich aktywność w przestrzeni wirtualnej dowodzi istnienia pewnego społecznego trendu, który informuje o utracie pozycji i statusu, jaki jeszcze niecałe 50 lat temu mieli medycy i sama nauka. Obecność tego trendu potwierdzają badania statystyczne, na przykład te publikowane przez CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej).

Mit „tu i teraz” w świecie postprawdy

W nauce o mitach współczesnych, w której głos zabrał już Roland Barthes, nie sposób traktować mitu jedynie w kategoriach narracji. Tak samo jak nie można patrzeć na mit jako jedynie opowieść, która nic nie wnosi i nie zmienia, po tym, co w swoich książkach zawarł Joseph Campbell. Dla Barthes’a mit jest konotacją, dla Campbella – tym, co ożywia, pobudza i przygotowuje do zmierzenia się z rzeczywistością. W moim odczuciu pomiędzy wspomnianymi badaczami należałoby postawić Marcina Napiórkowskiego, który o micie pisze jako o tym, co znajduje się między tym, co „wiem”, a tym, co „się wie”, co nadaje życiu sens i co determinuje nasze działania. Prace tych trzech naukowców były dla mnie inspiracją i w istocie podejście do mitu prezentowane w tej monografii jest niejako scaleniem tych trzech koncepcji, których wspólnym mianownikiem jest to, że ich autorzy zwracają uwagę na ożywczą moc mitu, na jego zdolność do przemiany ludzkiego myślenia, a nawet stawania się nieświadomioną zasadą myślenia i sposobu

bycia w świecie. Mit jest żywy – jest tym, co działa i musi działać, by pozostać przy życiu. Mity współczesne funkcjonują, ponieważ ich potrzebujemy.

Dlaczego potrzebujemy mitu? Teoretycznym fundamentem tego opracowania jest koncepcja ponowoczesna, w ramach której bazuję przede wszystkim na rozważaniach Anthony’ego Giddensa, Jürgena Habermasa, Jeana-François Lyotarda, Theodora Adorna, Maxa Horkheimera oraz Zygmunta Baumana. Badaczy tych łączy pewne fatalistyczne spojrzenie na kondycję kultury i społeczeństwa ponowoczesnego, które w dobie maksymalnego dostępu do wszelkich źródeł informacji (a więc i wiedzy) cierpi i gubi się w wyniku przeciążenia docierającymi zewsząd komunikatami. Człowiek ponowoczesny jawi się jako *homo anxius* – istota niepewna, zląkniona i pozbawiona poczucia bezpieczeństwa, które w nowoczesności było możliwe dzięki zaufaniu autorytetom, szacunku wobec ekspertów, a także przekonaniu, że istnieje ktoś lub coś, co czuwa nad człowiekiem – mógł to być Bóg lub król, w innym kontekście mógł to być lekarz, któremu nie obawiano się zawierzyć swojego życia i ufano jego wiedzy.

Paradoksalnie w świecie, który bombarduje nas ogromem możliwości, opcjami wyboru i powszechnym dostępem do wiedzy – przede wszystkim za sprawą Internetu, społeczeństwo staje się coraz mniej ufne, coraz bardziej zagubione i zląknione. Straciło poczucie bezpieczeństwa również w kwestii zdrowia i – jak zostało nakreślone na początku – przestaje ufać nauce oraz lekarzom, którzy poświęcili swoją karierę zawodową temu, by móc pomagać. Dobre intencje osób decydujących się na to, by pracować w sektorze

medycznym, są kwestionowane w ponowoczesności, która zamiast pewności oferuje płynność informacji, zmienność opinii i przytłaczającą świadomość istnienia niezliczonych możliwości – dotyczących na przykład tego, w jaki sposób się leczyć. Możliwości te niosą zaś ze sobą ryzyko złego wyboru. Takie nastroje dostrzec można w dyskursie antymedycznym dzięki zastosowaniu koncepcji dyskursywnego obrazu świata, według której dyskurs konstruuje sposób postrzegania przez nas rzeczywistości, inaczej mówiąc – tworzy ją. Dyskurs ów jest zmienny, płynny i podlegający prawom ponowoczesnego świata, w którym nic nie jest stałe ani pewne, wszystko można zakwestionować, a jedynym punktem odniesienia dla pojawiających się informacji jest ich odbiorca, czyli „ja”. Co więc robi mit w dyskursie antymedycznym?

Chcąc ująć pewną relację pomiędzy mitem a dyskursem, można by powiedzieć, że mit jawi się jako to, co niedyskursywne, a więc jako to, co nie wymaga wyjaśniania ani wykazania logicznej argumentacji, ponieważ sam w sobie jest uzasadnieniem danych działań i przekonań. Tworzy i przekazuje trwałe znaczenia i sensory, które nie ulegają zmiennym trendom ani nastrojom. Dyskurs podlega mitowi w taki sposób, że pod wpływem zmiany kontekstu zmienia się sam dyskurs, ale znaczenie mitu pozostaje takie samo. Akty mowy tworzące dany dyskurs dopasowują się do znaczenia, jakie niesie mit. Znaczenia zawarte w micie reprezentują rzeczywistość wiedzy potocznej, o której Schütz pisał jako o dominującej sferze naszego życia. To codzienne doświadczenia, przyzwyczajenia, tradycje, wyobrażenia i przeświadczenia są fundamentem naszego poznawania świata, naszych sądów, opinii, a w końcu

podejmowanych przez nas decyzji. Wiedza świata życia – wiedza potoczna – uprawomocnia znaczenie mitu i sprawia, że jawi się jako operacyjna wiedza o świecie, dla której mit jest tym, co daje poczucie stałości i zrozumienia. Mit tworzy wrażenie, że rozumiemy otaczającą nas rzeczywistość, że panujemy nad nią i możemy kontrolować to, co dzieje się w naszym życiu. Przywraca poczucie sprawczości, którą w świecie przeładowanym różnorodnymi informacjami wytrąca nam z rąk kulturowa płynność.

Mit współczesny jest określany przeze mnie jako mit „tu i teraz”, ponieważ w zmiennej, płynnej nowoczesności jest zawsze aktualny, łatwo dostępny i daje operacyjną wiedzę o świecie, w którym potrzebujemy „natychmiast” się odnaleźć. Mit jest tym, co bazuje na wiedzy potocznej i może przejawiać się w narracjach, obrazach, konotacjach oraz wszelkich innych elementach języka i dyskursu. W tej monografii staram się kłaść nacisk na to, że uwidacznia się on przede wszystkim w wyobrażeniach i przeświadczeniach. Wyobrażamy sobie pracę lekarzy, mamy przeświadczenie o tym, jakimi kierują się priorytetami, jesteśmy przeświadczeni (można też powiedzieć: uprzedzeni), że z pewnością priorytetem nie jest dla nich dobro pacjentów. Mity są tym, co jako znajdujące się w sferze nieświadomej ujawnia się na płaszczyźnie zwykłego, codziennego doświadczenia i determinuje nasze opinie, decyzje i poglądy; być może decyduje o tym, że rezygnujemy z terapii, że negujemy całe środowisko lekarzy czy nie poddajemy się antybiotykoterapii lub szczepieniom.

Proponuję odświeżoną definicję mitu, która jest połączeniem przedstawionych wcześniej koncepcji: mit to stały

element ludzkiego myślenia, należący w znacznej mierze do sfery nieświadomej (odniesienie do dzieł Campbella), utożsamiający znak ze znaczeniem i utrwalający w naszych umysłach określone konotacje (nawiązanie do teorii Barthes'a). Tworzy stałe wyobrażenia, projekcje i przeświadczenia, które stanowią szybką, intuicyjną odpowiedź (odwołanie do Napiórkowskiego, który twierdzi, że mit nadaje sens) na obawy, lęki, bezsilność i potrzebę sprawczości w ponowoczesnym świecie.

Odpowiedź na te potrzeby staje się możliwa w świecie postprawdy. „Postprawda” to termin określający warunki kreowania i przekazywania informacji, gdzie fakty przestają być istotne, zamiast czego komunikaty budowane są w oparciu o przekonania, wartości i emocje. Postprawda sprawia, że niesprawdzalne lub niepraktyczne staje się rozróżnianie pomiędzy tym, co prawdziwe, a tym, co fałszywe. Powoływanie się na źródła, dowodzenie oraz skomplikowana argumentacja nie sprzyjają skuteczności przekazu, tym bardziej, kiedy mówimy o sposobach funkcjonowania przestrzeni wirtualnej. Internet, który stał się trwałą, równorzędną, a czasem nawet dominującą sferą naszego życia, narzuca nam specyficzny, nastawiony na szybkość reakcji sposób działania. Przeciążeni różnorodnej jakości informacjami wybieramy spośród nich te, które wydają nam się najbardziej wiarygodne lub najbardziej interesujące. Wybieramy to, co jest najbliższe temu, co już znamy – najbliższe światu życia i wiedzy potocznej.

Wiedza potoczna w odróżnieniu od nauki, która wymaga badań i wykazania źródeł oraz drogi rozumowania, oferuje łatwe wyjaśnienia bazujące na emocjach i oczy-

wistych wartościach. Informacje przekazywane w takich warunkach nie mnożą pytań, a raczej dostarczają szybkich, automatycznych odpowiedzi zgodnych z intuicjami, osobistym doświadczeniem i przekonaniami. Sprzeczności, brak logiki oraz niesprawdzalność prawdziwości przekazu nie są istotne w momencie, gdy treści funkcjonujące w świecie postprawdy zaspakają potrzebę poczucia bezpieczeństwa i pozwalają sprawnie orientować się w zmiennej ponowoczesnej rzeczywistości.

Dlatego też mit „tu i teraz” – który bazuje na wiedzy świata życia i jest nastawiony na natychmiastowe dostarczanie operacyjnej wiedzy, przez co pobudza do życia, nadając mu określony sens i znaczenie – bardzo dobrze odnajduje się w świecie postprawdy. To pobudzanie do działania i – mówiąc językiem Campbella – docieranie do najgłębszych pokładów ludzkich odczuć i myśli wydaje się niezwykle istotne w kwestii dyskusji nad zdrowiem, chorobą oraz nad tym, jak dbać o swój dobrostan oraz jak leczyć powstałe już schorzenia. Jest to szczególnie warte rozważenia w przypadku dyskursu medycznego i antymedycznego, które traktując o medycynie, stają się źródłem informacji na temat obaw Polaków i Polek będących cyfrowymi tubylcami i cyfrowymi imigrantami.

Jak badać współczesne mity o medycynie i zdrowiu?

Badania etnograficzne w przestrzeni wirtualnej, czyli badania netnograficzne, zostały przeprowadzone w okresie

od 1 listopada 2019 roku do 31 maja 2023 roku. Pozwoliły zidentyfikować trzy główne mity dotyczące medycyny i zdrowia, które odzwierciedlają obawy i lęki użytkowników Internetu oraz stanowią zbiorczą nazwę dla licznych wyobrażeń i przekonań, których przejawy zostały opisane w niniejszej monografii. Prezentowane wyniki analiz etnograficznych wpisują się w sferę badań jakościowych, których zadaniem jest odkrywanie nowych zjawisk społecznych, kreowanie nowych teorii osadzonych w empirii, stawianie nowych pytań i relacjonowanie sposobów konceptualizacji rzeczywistości, nawet jeśli nie są one reprezentatywne dla populacji, a stanowią tylko przykład jednego z wielu sposobów bycia w świecie.

Prowadząc obserwację uczestniczącą w Internecie i łącząc ją z analizą dyskursu, etnograf przygląda się swojemu terenowi badań z perspektywy emiczej, jednocześnie nie ingerując w niego. Fakt obecności jego awatara wśród kilkuset innych awatarów nie wpływa na rodzaj analizowanych treści. Dlatego prezentowane badania netnograficzne polegały na wniknięciu w środowisko, w którym posługiwano się dyskursem medycznym lub antymedycznym, bez prawie żadnego wpływu na sposób funkcjonowania dyspozytorów tych dyskursów. Obserwacja uczestnicząca oraz analiza dyskursu pozwoliła wskazać trzy główne mity na temat medycyny i zdrowia, które ujawniają się jako nieświadomiona zasada rozumienia świata i utrwalony, dyskursywny obraz rzeczywistości. Dzięki przeprowadzonym w ten sposób badaniom netnograficznym wyróżniłam trzy mity dotyczące medycyny i zdrowia: *mit o możliwości samouzdrawienia*; *mit o tym,*

że lekarze chcą nam zaszkodzić; mit o tym, że medycyna konwencjonalna jest szkodliwa.

Mity te zostały zidentyfikowane podczas analizy treści zamieszczanych w mediach społecznościowych, w szczególności: na grupach: Totalna Biologia w praktyce, Totalna biologia/ Recall Healing dla wszystkich, Totalna Biologia dla wszystkich; stronach: Wolne Zdrowie, Czego Ci lekarz nie powie, Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność (na platformie Facebook), a także na stronie czasopisma paramedycznego pt. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność” oraz w mediach alternatywnych: na portalu Odkrywamy Zakryte, portalu Wolne Media, w telewizji wRealu24, na platformie BanBye oraz na dodatkowych stronach, które były linkowane przez wymienione wyżej portale, strony oraz grupy społecznościowe.

Mit o możliwości samouzdrawienia jest opisany na przykładzie sposobu percepcji i wykorzystania w mediach społecznościowych założeń Nowej Medycyny Germańskiej – nurtu medycyny alternatywnej powstałego w latach 80. ubiegłego wieku. W jego myśl choroba nie jest tym, co lekarze i medycyna konwencjonalna chcą nam wmówić – w świetle Nowej Medycyny Germańskiej (lub inaczej Totalnej Biologii) choroba to efekt uzdrawiającego procesu, który zachodzi w naszym ciele po tym, kiedy doświadczymy konfliktu. Konfliktem nazywa się traumy, przykre sytuacje, straty, z którymi trudno się pogodzić, oraz historie rodowe (rodzinne), które według Totalnej Biologii mogą rzutować na stan naszego zdrowia. Nowa Medycyna Germańska obficie korzysta z tego, co oferuje kultura New Age, łącząc różnego rodzaju i pochodzenia treści w jedną całość, która traktuje

o tym, że każdy człowiek ma zdolność samodzielnie wyleczyć się z każdej dolegliwości, ponieważ wbrew temu, co mówi medycyna konwencjonalna, choroba jest informacją, że nasza psychika zaczęła radzić sobie z zaistniałym konfliktem. Najgorsze, co według sympatyków Totalnej Biologii można zrobić, jest podjęcie leczenia, dlatego jej skrajni zwolennicy odradzają jakiegokolwiek ingerencje lekarskie oraz stosowanie leków. Bardzo często za historiami osób, które na stronach poświęconych Totalnej Biologii dzielą się przebiegiem swoich schorzeń, kryją się ogromny zawód funkcjonowaniem polskiego systemu opieki zdrowotnej, wątplenie w umiejętności lekarzy oraz przekonanie o nieskuteczności konwencjonalnych terapii.

Drugim wyróżnionym na podstawie badań mitem jest ten, który wyraża przeświadczenie o tym, że *lekarze chcą nam zaszkodzić*. Analiza takich stron jak Wolne Zdrowie oraz jej podobnych, a w szczególności strony poświęconej promowaniu tekstów publikowanych w czasopiśmie „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, pokazała, jak można wykorzystać przekonanie o złych intencjach lekarzy i zbudować na nim alternatywne sposoby mówienia o medycynie oraz alternatywne sposoby leczenia. Przykładem tych, którzy wykorzystali istniejące w wiedzy potocznej przeświadczenie o interesowności i nieskuteczności lekarzy medycyny konwencjonalnej, są osoby podające się za specjalistów w dziedzinie medycyny lub lekarze pozbawieni prawa do wykonywania zawodu. W części badawczej omawiam paramedyczną działalność Jerzego Zięby, Huberta Czerniaka, Jerzego Jaśkowskiego oraz Zbigniewa Hałata. Są to autorzy tekstów „Harmonii” oraz artykułów, filmów

i postów publikowanych w różnych miejscach w przestrzeni internetowej. Każdy z nich zajmuje się innym aspektem paramedycyny, ale ich wypowiedzi łączy niechęć do medycyny konwencjonalnej oraz skłonność do negowania zachowań i sposobów leczenia stosowanych przez lekarzy. Osoby te nie wahają się wysuwać oskarżeń pod adresem medyków o zatajaniu przed chorymi możliwości wdrożenia skutecznych terapii oraz o zbędnym przedłużaniu procesu leczenia w celu maksymalnego wykorzystania zasobów finansowych pacjentów.

Trzecim, powiązany z wcześniej omawianym, jest *mit o szkodliwości medycyny konwencjonalnej*, który dostarcza informacji o istnieniu szeroko zakrojonej nieufności, podejrzliwości, a nawet lęku wobec niektórych metod stosowanych w leczeniu przez medycynę konwencjonalną. Ze względu na pandemię, która zdeterminowała badany dyskurs medyczny i antymedyczny, skupiłam się na dyskursie, który można by również nazwać antyszczepionkowym. Dzięki obserwacji i analizie treści publikowanych na portalach Odkrywamy Zakryte, Wolne Media, w telewizji wRealu24 oraz w filmach zamieszczanych na platformie BanBye możliwe stało się wskazanie obaw, jakie wzbudziło pojawienie się na rynku szczepionki przeciwko SARS-CoV-2. Tendencja do negowania jej skuteczności, lęk związany z brakiem dowodów na jej długofalową nieszkodliwość oraz liczne teorie spiskowe odwołujące się zarówno do aktualnego stanu pandemii, jak i do funkcjonujących od dawna wyobrażeń o ogólnoświatowym spisku koncernów farmaceutycznych i interesowności lekarzy uwikłanych w „wielki plan depopulacji ludzkości” pokazują, jak

dalekosiężne mogą być skutki istnienia i działania wszystkich wyróżnionych przeze mnie mitów współczesnych na temat medycyny i zdrowia.

Wszystkie trzy mity stanowią obraz obaw i skutków utraty zaufania do nauki i medycyny cyfrowych tubylców i imigrantów, którzy zanurzeni w płynnej nowoczesności i niemal ogłuszeni nieustającym, niepohamowanym i niemożliwym do opisania strumieniem informacji, stają się najbardziej podatni na działanie mitu współczesnego. Jego główną właściwością jest ożywianie i przywracanie poczucia sprawczości w świecie, w którym nadmiar komunikatów nie sprzyja poczuciu bezpieczeństwa i orientacji w świecie, a także zrozumieniu przyczyn i konsekwencji wydarzeń, które są naszym udziałem. Człowiek, który nie dysponuje wiedzą na temat przyczyn wybuchu pandemii, to dzięki działaniu mitu „tu i teraz” ma wrażenie, że odzyskuje kontrolę, ponieważ mit ten daje uzasadnienie jego wyobrażeniom, przeświadczeniom i działaniom. Samodzielnie podejmuje decyzję dotyczącą tego, którą informację uzna za słuszną, a jeśli okaże się ona zgodna z potocznymi wyobrażeniami i przeświadczeniami, to tym lepiej, gdyż taka sytuacja usuwa konieczność podjęcia wysiłku poznawczego i nie wymaga zmiany poglądów.

Jak zostało powiedziane, mit zapewnia poczucie stałości i pewności, oddziałuje na przekazywane komunikaty tak, że zyskują one taką modalność językową, która determinuje taki sposób ich odbioru, by były zgodne z zamysłem oraz intencją, z jaką są przekazywane. Mit „tu i teraz”, operujący wiedzą życia codziennego – a więc osobistym doświadczeniem, opowieściami osób, którym ufa-

my, i obrazami zaczerpniętymi z popkultury – odpowiada na te pytania, na które nauka (posługująca się trudnym do opanowania kodem językowym) nie udziela satysfakcjonujących odpowiedzi. W nauce wszystko jest jedynie prawdopodobne, nieustannie poddawane redefinicjom oraz wątpliwościom, natomiast w micie wszystko jest klarowne, stałe i doskonałe. Przez to mit lepiej spełnia potrzeby cyfrowych tubylców i imigrantów, którzy w przestrzeni wirtualnej poszukują nie tylko wiedzy, informacji i danych, lecz także (a może przede wszystkim) zaspokojenia potrzeby poczucia bezpieczeństwa, orientacji w świecie i kontroli nad swoim życiem.

Dlatego też mit „tu i teraz” stanowi uzasadnienie dla obecnych w przestrzeni wirtualnej narzędzi opisu i wyjaśniania zjawisk faktycznych, takich jak wadliwe funkcjonowanie polskiego systemu opieki zdrowotnej, sytuacja pandemiczna czy niezrozumienie tego, na czym tak naprawdę polega działanie szczepionek. Mity te, bazujące na wiedzy potocznej, odpowiadają wyobrażeniom oraz przeświadczeniom z różnych obszarów świata życia (Schütz, 1962).

Bibliografia

- Adamczyk M., 2011: *Konformizm czy bunt? Analiza fenomenu anoreksji z perspektywy badań nad płcią kulturową*. „Kultura i Historia”, nr 20.
- Adorno T.W., 2019: *Przemysł kulturalny. Wybrane eseje o kulturze masowej*. Przeł. M. Bucholc. Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Andreski S., 1992: *Maxa Webera olśnienia i pomyłki*. Przeł. K.Z. Sowa. PWN, Warszawa.
- Angrosino M., 2010: *Badania etnograficzne i obserwacyjne*. Przeł. M. Brzozowska-Brywczyńska. PWN, Warszawa.
- Augustynowicz E., Jackowska T., 2021: COVID-19 – szczepionki i szczepienia. „Przegląd Pediatryczny”, t. 50 (28).
- Bachtin M., 1968: *Estetyka twórczości słownej*. Przeł. D. Ulicka. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Bacon F., 1955: *Nowa Atlantyda*. Przeł. W. Kornatowski. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Baczko B., 1993: *Revolucja Francuska wobec spuścizny Oświecenia*. „Archiwum Filozofii i Myśli Społecznej”, t. 38.
- Barthes R., 2008: *Mitologie*. Przeł. A. Dziadek. Aletheia, Warszawa.
- Baudelaire Ch., 1976: *Le Peintre de la vie moderne*. W: Idem: *Œuvre completes*. T. II. Galliard, Paris.

Bibliografia

- Baudelaire Ch., 1998: *Malarz życia nowoczesnego*. Przeł. J. Guze. Słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- Baudrillard J., 2008: *Słowa kluczowe*. Przeł. S. Królak. Sic!, Warszawa.
- Bauman Z., 1991: *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*. PWN, Warszawa.
- Bauman Z., 1992: *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London–New York.
- Bauman Z., 1994: *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Instytut Kultury, Warszawa.
- Bauman Z., 1995: *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Bauman Z., 1996: *Etyka ponowoczesna*. PWN, Warszawa.
- Bauman Z., 2000: *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Sic!, Warszawa.
- Bauman Z., 2006a: *Płynna nowoczesność*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bauman Z., 2006b: *Społeczeństwo w stanie obłąkania*. Przeł. J. Margański. Sic!, Warszawa.
- Beneito-Montagut R., 2011: *Ethnography Goes Online: Towards a User-Centred Methodology to Research Interpersonal Communication on the Internet*. „Qualitative Research”, no. 11 (6).
- Benjamin W., 1996: *Anioł historii. Szkice, eseje, fragmenty*. Przeł. K. Krzemieniowa. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Benjamin W., 2006: *Pasaże*. Przeł. I. Kania. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Benjamin W., 2013: *Źródło dramatu żałobnego w Niemczech*. Przeł. A. Kopacki. Sic!, Warszawa.
- Berger P., Luckmann T., 2010: *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*. Przeł. J. Niżnik. PWN, Warszawa.

- Bielik-Robson A., 2014: „Homo anxius”. *Nowoczesność, czyli eksodus z lęku*. „ER(R)GO. Teoria – Literatura – Kultura”, nr 2 (29).
- Blaskiewicz R., 2013: *The Big Pharma Conspiracy Theory*. „Medical Writing”, no. 22 (4).
- Blumenberg H., 1985: *The Legitimacy of the Modern Age*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Bogatyriew P., 1975: *Semiotyka kultury ludowej*. Przeł. M.R. Mayenowa. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Boniecka B., 1976: *O pojęciu modalności (przegląd problemów badawczych)*. „Język Polski”, nr 56 (2).
- Boyd D.M., Ellison N.B., 2007: *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*. „Journal of Computer Mediated Communication”, no. 13 (1).
- Boyer A., 2021: *Obumarła. Ból, słabość, śmiertelność, medycyna, sztuka, czas, sny, dane, wyczerpanie, rak i opieka*. Przeł. K. Iwaszkiewicz. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Bozdag E., Hoven J. van den, 2015: *Breaking the Filter Bubble: Democracy and Design*. „Ethics and Information Technology”, no. 17.
- Buchowski M., 1993: *Wprowadzenie*. W: *Amerykańska antropologia kognitywna*. Red. M. Buchowski. Instytut Kultury, Warszawa.
- Buchowski M., Burszta W.J., 1993: *Antropologia kognitywna: charakterystyka orientacji*. W: *Amerykańska antropologia kognitywna*. Red. M. Buchowski. Instytut Kultury, Warszawa.
- Burszta W., 2013: *Joseph Campbell i potrzeba mitu*. W: J. Campbell: *Bohater o tysiącu twarzy*. Przeł. A. Jankowski. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Byford J., 2011: *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire.
- Campbell J., 2013: *Bohater o tysiącu twarzy*. Przeł. A. Jankowski. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.

- Campbell J., 2019: *Potęga mitu*. Przeł. I. Kania. Znak, Kraków.
- Cantelmi T., 2015: *Technopłynność. Człowiek w epoce Internetu: technopłynny umysł*. Przeł. A. Laciuga. Bratni Zew, Kraków.
- Carroll L., 1986: *Alicja w Krainie Czarów. Po drugiej stronie lustra*. Przeł. B. Kaniewska. Vesper, Poznań.
- Cassirer E., 1977: *Esej o człowieku – wstęp do filozofii kultury*. Przeł. A. Staniewska. Czytelnik, Warszawa.
- Castells M., 2003: *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*. Przeł. T. Hornowski. Rebis, Poznań.
- Castells M., 2004: *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA.
- Cederstrom C., Spicer A., 2016: *Pętla dobrego samopoczucia*. Przeł. Ł. Żurek. PWN, Warszawa.
- Chrzanowska-Kluczevska E., 2006: *Pustka w języku – horror vacui?* „Stylistyka”, nr 15.
- Czachur W., 2010: *Niemiecka lingwistyka dyskursu*. „Stylistyka”, nr 19.
- Czachur W., 2011: *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*. „Tekst i Dyskurs”, nr 4.
- Czachur W., 2020: *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław.
- Czech F., 2015: *Spiskowe narracje i metanarracje*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Deer B., 2020: *Wojna o szczepionki. Jak doktor Wakefield oszukał świat*. Przeł. P. Chojnacki, K. Bażyńska-Chojnacka. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Demczuk A., 2018: *Fenomen ruchu antyszczepionkowego w cyberprzestrzeni..., czyli fake news i postprawda na usługach hipotezy Andrew Wakefielda*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Cultura”, nr 10 (4).

- Denzin N.K., Lincoln Y.S., 2014: *Metody badań jakościowych*. Przeł. K. Podemski. PWN, Warszawa.
- Dixon B., 1984: *Nie igra się z nauką*. Przeł. H. Pawlikowska. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Dobraczyński B., 2000: *New Age*. Znak, Kraków.
- Dołowy K., 2020: *Wbrew bogom, czyli od magii i religii do metody naukowej... i z powrotem*. Cedewu, Warszawa.
- Domaradzki J., 2013: O skrytości zdrowia. O problemach z konceptualizacją pojęcia zdrowie. „Hygeia Public Health”, nr 48 (4).
- Donne J., 2014: *Medytacje. Alembik śmierci*. Przeł. P. Plichta. Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice.
- Eco U., 2010: *Apokaliptycy i dostosowani. Komunikacja masowa a teorie kultury masowej*. Przeł. P. Salwa. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.
- Eco U., 2017: *Wahadło Foucaulta*. Przeł. A. Szymanowski. Noir sur Blanc, Warszawa.
- Eliade M., 2008: *Sacrum a profanum. O istocie sfery religijnej*. Przeł. B. Baran. Aletheia, Warszawa.
- Engelking A., 2010: *Kłótwa. Rzecz o ludowej magii słowa*. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Fabrega H. Jr, 1972: *The Study of Disease in Relation to Culture*. „Behavioral Science”, no. 17 (2).
- Fairclough N., Duszak A., 2008: *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*. Universitas, Kraków.
- Festinger L., 1957: *A Theory of Cognitive Disonance*. Stanford University Pres, Stanford.
- Foucault M., 1999: *Narodziny kliniki*. Przeł. P. Pieniążek. Wydawnictwo KR, Warszawa.

Bibliografia

- Foucault M., 2000a: *Czym jest oświecenie*. W: Idem: *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*. Przeł. D. Leszczyński, L. Rasiński. PWN, Warszawa.
- Foucault M., 2000b: *Techniki siebie*. W: Idem: *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*. Przeł. D. Leszczyński, L. Rasiński. PWN, Warszawa.
- Frazer G.J., 1990: *Złota gałąź. Studia z magii i religii*. Przeł. H. Krzeczowski. Vis-à-Vis/Etiuda, Kraków.
- Freud Z., 1996: *Objaśnianie marzeń sennych*. Przeł. R. Reszke. Wydawnictwo KR, Warszawa.
- Fromm E., 1990: *Ucieczka od wolności*. Przeł. O. Ziemilska, J.A. Ziemilski. Vis-à-Vis/Etiuda, Kraków.
- Fromm E., 2017: *Rewolucja nadziei. W stronę uczłowieczonej technologii*. Przeł. A. Kochan. Vis-à-Vis/Etiuda, Kraków.
- Gadamer H.-G., 2004: *Prawda i metoda*. Przeł. B. Baran. PWN, Warszawa.
- Gardt A., 2007: *Diskursanalyse – Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten*. W: *Diskurs Linguistiknach Foucault. Theorie- und Gegenstände*. Hrsg. I. Warnke. De Gruyter, Boston.
- Gąsiorowski M.L., 2014: „Mistrzowie podejrzeń” według Ricœura. „Edukacja Filozoficzna. Rekonstrukcje. Interpretacje. Przeglądy”, nr 57.
- Geertz C., 1992: *Religia jako system kulturowy*. W: *Racjonalność i styl myślenia*. Przeł. M. Grabowska et al. Czytelnik, Warszawa.
- Gehlen A., 2017: *Człowiek. Jego natura i środowisko w świecie*. Przeł. R. Michalski, J. Rolewski. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Giddens A., 2008: *Konsekwencje nowoczesności*. Przeł. E. Klekot. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

- Giddens A., 2012: *Nowoczesność i tożsamość*. Przeł. A. Szulżycka. PWN, Warszawa.
- Gilligan C., 1982: *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Gissing G., 1903: *The Private Papers of Henry Ryecroft*. Archibald Constable & Co., Westminster.
- Goffman E., 1981: *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Przeł. P. Śpiewak, H. Datner. Aletheia, Warszawa.
- Goffman E., 2008: *Zachowanie w miejscach publicznych. O społecznej organizacji zgromadzeń*. Przeł. O. Siara. PWN, Warszawa.
- Gołębiowska M., 1990: *Pojęcie pustki w estetyce buddyjskiej a horror vacui*. „Sztuki i Filozofia”, nr 3.
- Goodenough W., 1957: *Cultural Anthropology and Linguistics*. W: *Language in Culture and Society*. Ed. D. Hymes. Harper and Row, New York.
- Grochowski P., 2016: *Między literaturoznawstwem a netnografią. Metody badań folkloru internetowego*. W: *Metody badań online*. Red. P. Siuda. Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk.
- Grzegorzczak R., 2015: *Co to jest językowy obraz świata i dlaczego warto go badać?* „Poradnik Językowy”, nr 1.
- Guzik A., 2018: *Postmodernizm, postprawda, postekspersi w mediach mainstreamowych*. W: *Postprawda jako zagrożenie dla dyskursu publicznego*. Red. T. Grabowski, M. Lakomy. Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków.
- Habermas J., 2000: *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*. Przeł. M. Łukasiewicz. Universitas, Kraków.
- Hajduk-Nijakowska J., 2011: *Druga młodość folklorystyki – wprowadzenie do dyskusji*. W: *Nowe konteksty badań folklorystycznych*. Red. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.

Bibliografia

- Hajduk-Nijakowska J., 2020: *Folklorystyczny aspekt współczesnych narracji potocznych*. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, nr 32.
- Hamer R.G., 2000: *The Abridged New Medicine: Presented to the University of Tübingen as a Lecture Thesis in 1981 and Completed in 2000*. Amici di Dirk, Ediciones de la Nueva Medicina Fuengirola, Tübingen.
- Hamer R.G., 2005: *Einer Gegen Alle. Die Erkenntnisunterdrückung der Neuen Medizin*. Amici di Dirk, Aufl, Alhaurin el Grande, Berlin.
- Hammersley M., Atkinson P., 2000: *Metody badań terenowych*. Przeł. S. Dymczyk. Zysk i S-ka, Poznań.
- Hand S., ed., 2009: *The Lévinas Reader*. Blackwell, Malden.
- Hastrup K., 2008: *Droga do antropologii. Pomiędzy doświadczeniem a teorią*. Przeł. E. Klekot. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hegel G.W.F., 1999: *Najstarszy program systemu idealizmu niemieckiego*. W: Idem: *Pisma wczesne z filozofii religii*. Przeł. G. Sowiński. Znak, Kraków.
- Helman C., 2007: *Culture, Health and Illnes*. Hodder Arnold, London.
- Hobbes T., 2005: *Lewiatan, czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*. Przeł. C. Znamierowski. Aletheia, Warszawa.
- Horkheimer M., Adorno T.W., 1994: *Dialektyka oświecenia*. Przeł. M. Łukasiewicz. IFiS PAN, Warszawa.
- Humboldt W., 2001: *Rozmaitość języków a rozwój umysłowy ludzkości*. Przeł. E. Kowalska. KUL, Lublin.
- Husserl E., 1975: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*. Przeł. D. Gierulak. PWN, Warszawa.

- Hymes D., 1980: *Socjolingwistyka i etnografia mówienia*. Przeł. J. Arnold. W: *Język i społeczeństwo*. Red. M. Głowiński. Czytelnik, Warszawa.
- Jäger S., 2001: *Kritische Diskurs analyse. Eine Einführung*. Edition Dis, Duisburg.
- Jakosz M., Wowro I., 2022: *Mit Humor istnichtimmer zu Aspen. An der Grenze von Spaßund Ernst*. Brill / V&R Unipres, Göttingen.
- James W., 1890: *The Principles of Psychology*. Henry Holt and Company, New York.
- Janikowska A., 2020: *Aksojologiczne dylematy w epoce człowieka. Our Europe*. „Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture”, vol. 9.
- Jelonek M., Gadzińska J., Gadziński J., 2015: *Trąd i jego postrzeganie na przestrzeni dziejów*. „Annales Misiologicci Posnanienses”, nr 20.
- Kaczmarek K.M., 2016: *Religijne odczarowanie świata a powstawanie nauki*. „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, nr 22.
- Kajfosz J., 2011: *Folklor jako tekst w obiegu i jego potencjał konstruowania rzeczywistości*. W: *Nowe konteksty badań folklorystycznych*. Red. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.
- Kajfosz J., 2015: *Obraz przeszłości w percepcji magiczno-mitycznej, czyli pamięć w działaniu*. „Politeja”, nr 12 (35).
- Kajfosz J., 2016: *Dyskurs analityczny i syntetyczny, czyli myślenie magiczne w perspektywie antropologii kognitywnej*. „Artes Humanae”, nr 1.
- Kajfosz J., 2019: *Neoliberalism, the Rise of New Media Folklore and the Emergence of New Nationalisms*. „Berlin Journal of Critical Theory”, vol. 3, no. 2.
- Kakar S., 1978: *The Inner World. A Psycho-Analytic Study of Childhood and Society in India*. Oxford University Press, Delhi.

Bibliografia

- Kakar S., 1982: *Shamans, Mystics and Doctors. A Psychological Inquiry into India and its Healing Traditions*. Alfred A. Knopf, New York.
- Kalkowski K., 2021: Wpływ umysłu na zdrowie i ciało, czyli psychosomatyka i radzenie sobie ze stresem. „Tutoring Gedanensis”, nr 6 (1).
- Kant I., 2012: *Odpowiedź na pytanie, czym jest oświecenie?* Przeł. T. Kupś. W: *Dzieła zebrane. Pisma po roku 1781*. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Kerényi K., 1997: *Czym jest mitologia?* W: *Teoria mitu. Wybór tekstów*. Red. A. Szyjewski. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Keyes R., 2004: *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. St. Martin's Press, New York.
- Kłosiński K., 2008: *Sarkazmy*. W: R. Barthes: *Mitologie*. Przeł. A. Działdek. Aletheia, Warszawa.
- Kořakowski L., 1972: *Obecnořć mitu*. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Konieczna B., Steinborn B., 2016: *Obraz bóów gówy w literaturze pięknej i poezji na podstawie wybranych utworów*. „Neurologia Dziecięca”, nr 25 (50).
- Konstańczak S., 2012: *Zdrowie jako wartość ogólnospołeczna*. „Studia Ecologiae et Bioethicae”, nr 10 (3).
- Kowalski P., 1993: *Poszukiwanie definicji tekstu folkloru: sytuacja folklorotwórcza*. „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Polska”, nr 31.
- Kozik E., 2020: „Fenomenologia sacrum jako przedmiot ochrony muzealnika”. Studium Muzeologiczne w Uniwersytecie Jagiellońskim (praca dyplomowa).
- Kozik E., 2021a: *Dyskurs polskich mediów alternatywnych jako sposób tworzenia postprawdy*. W: *Slavica Iuvenum XXII*. Red. S. Mizerová, L. Plesník. Ostravská Univerzita, Ostrawa.

- Kozik E., 2021b: *Jak troszczyć się o życie? Antyszczepionkowe narracje spiskowe w czasie pandemii COVID-19*. „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”, nr 1 (21).
- Kozinets R.V., 2002: *The Field behind the Screen: Using Netnography for Marketing Research in Online Communities*. „Journal of Marketing Research”, no. 39 (1).
- Kozinets R.V., 2012: *Netnografia. Badania etnograficzne online*. Przeł. M. Brzozowska-Brywczyńska. PWN, Warszawa.
- Krajewski M., 2005: *Kultury kultury popularnej*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kuhn T., 2020: *Struktura rewolucji naukowych*. Przeł. M. Szczubiałka, J. Nowotniak, H. Ostromęcka. Aletheia, Warszawa.
- Kulik T.B., 2002: *Koncepcja zdrowia w medycynie*. W: *Zdrowie publiczne*. Red. T.B. Kulik, M. Latański. Czelej, Lublin.
- Lamża Ł., 2020: *Światy równoległe. Czego uczą nas płaskoziemcy, homeopaci i różdżkarze*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Langer R., Beckman S.C., 2005: *Sensitive Research Topics: Netnography Revisited*. „Qualitative Market Research. An International Journal”, vol. 8 (2).
- Latour B., 1986: *The Powers of Association*. W: *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* Ed. J. Law. Routledge & Kegan Paul, London–Boston–Henley.
- Levin H., 1959: *Some Meanings of Myth*. „Daedalus”, vol. 88 (2).
- Lévi-Strauss C., 1969: *Myśl nieoswojona*. Przeł. A. Zajączkowski. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Lévy-Bruhl L., 1992: *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*. Przeł. B. Szwarzman-Czarnota. PWN, Warszawa.
- Lipowicz M., 2014: *Problem z „ponowoczesnością”: pusty spór formalny czy zmiana charakteru egzystencji ludzkiej?* „Analiza i Egzystencja”, nr 26.

Bibliografia

- Luhmann N., 1988: *Trust and Power*. Wiley, Chichester.
- Liotard J.-F., 1997: *Kondycja ponowoczesna*. Przeł. M. Kowalska, J. Migasiński. Aletheia, Warszawa.
- Łebkowska A., 2020: O dyskursie maładycznym. „Ruch Literacki”, R. 6, z. 5 (362).
- Łoziński J., 1985: Wstęp. W: *Szkoła frankfurcka*. T. 1–2. Red. J. Łoziński. Kolegium Ortyckie, Warszawa.
- Malinowski B., 1987: *Dzieła*. T. 5: *Ogrody koralowe i ich magia. Studium uprawy ziemi oraz obrzędów towarzyszących rolnictwu na Wyspach Triobrandu [Język magii i ogrodnictwa]*. Przeł. B. Leś. PWN, Warszawa.
- Malinowski B., 1990: *Dzieła*. T. 7: *Mit, magia, religia*. Przeł. B. Leś. PWN, Warszawa.
- Malinowski B., 2000: *Naukowa teoria kultury*. W: Idem: *Dzieła*. T. 9: *Kultura i jej przemiany*. Przeł. A. Bydłoń, A. Mach. PWN, Warszawa.
- Małecki W., 2012: *Wilhelm Von Humboldt jako prekursor antropologii hermeneutycznej*. „Analiza i Egzystencja. Czasopismo Filozoficzne”, nr 19.
- Mancilla-Galindo J. et al., 2021: *All-Cause Mortality among Patients Treated with Repurposed Antivirals and Antibiotics for COVID-19 in Mexico City: A Real-World Observational Study*. „EXCLI Journal”, no. 20.
- Marchewka A.K., Majewska A., Młynarczyk G., 2015: *Działalność ruchu antyszczepionkowego, rola środków masowego komunikowania oraz wpływ poglądów religijnych na postawę wobec szczepień ochronnych*. „Postępy Mikrobiologii”, nr 54 (2).
- Markiewicz M., 2018: *Nie-obecność denializmu klimatycznego w antropocenie*. „Antropos?”, no. 2.

- Marks K., 1951: *Krytyka ekonomii politycznej*. Przeł. praca zbiorowa. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Mirkowska Z., 2017: *Czy teoria pokoleń wyjaśnia przyszłość*. W: *Problemy ekonomii, polityki ekonomicznej i finansów publicznych*. Red. J. Sokołowski, M. Sosnowski. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Mysyk A., 1998: *Susto: An Illness of the Poor*. „Dialectical Anthropology”, vol. 23.
- Napiórkowski M., 2018: *Mitologia współczesna*. PWN, Warszawa.
- Niekrewicz A.A., 2015: *Od schematyzmu do kreacyjności. Język memów internetowych*. Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski.
- Niżnik J., 1978: *Mit jako kategoria metodologiczna*. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3.
- Ong W., 2011: *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*. Przeł. J. Japola. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Pariser E., 2011: *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Books Limited, New York.
- Pawełczyk P., Jakubowski J., 2017: *Postprawda i nowe media. Czy potrzebujemy postprawdy?* „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1.
- Pawlik L., Śpiołek E., Fichna J., Tarasiuk A., 2020: *Charakterystyka wirusa SARS-CoV-2 i potencjalne farmakologiczne sposoby leczenia*. „Postępy Biochemii”, nr 66 (2).
- Penkala-Gawęcka D., 1994: *Antropologiczne spojrzenie na chorobę jako na zjawisko kulturowe*. „Medycyna Nowożytna”, nr 1/2.
- Penkala-Gawęcka D., 1995: *Medycyna ludowa i komplementarna w polskich badaniach etnologicznych*. „Lud”, nr 78.

Bibliografia

- Pessoa F., 2013: *Księga niepokoju spisana przez Bernarda Soaresa, pomocnika księgowego w Lizbonie*. Przeł. M. Lipszyc. Lokator, Kraków.
- Pęgiel-Kamrat J., Zarzeczna-Baran M., 2006: *Medycyna niekonwencjonalna w opinii studentów VI roku wydziału lekarskiego AMG*. „Sztuka Leczenia”, nr 13 (1–2).
- Piątkowski W., 1988: *Lecznictwo niemedyczne w Polsce w XX wieku*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Pielużek M., 2010: *Teorie radykalnych mediów alternatywnych. Radykalne media alternatywne – modele Downinga i Attona*. W: *Teorie komunikacji i mediów*. T. 3. Red. M. Graszewicz, J. Jastrzębski. Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław.
- Pisarek W., 2000: *Podstawy retoryki dziennikarskiej*. W: *Dziennikarstwo i świat mediów*. Red. Z. Bauer, E. Chudziński. Universitas, Kraków.
- Pisarek W., 2008: *Wstęp do nauki o komunikowaniu. Podręcznik akademicki*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Plessner H., 2008: *Granice wspólnoty. Krytyka radykalizmu społecznego*. Przeł. J. Merecki. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Popper K.R., 1977: *Logika odkrycia naukowego*. Przeł. U. Niklas. PWN, Warszawa.
- Popper K.R., 2002: *Logika odkrycia naukowego*. Przeł. U. Niklas. Wyd. 2. PWN, Warszawa.
- Rajtar-Cynke G., 2007: *Farmakologia. Podręcznik dla studentów i absolwentów wydziałów pielęgniarstwa i nauk o zdrowiu akademii medycznych*. Czelej, Lublin.
- Rakowski T., 2009: *Ciało, choroba, „etnografia w klinice”. Antropologizowanie medycyny*. W: *Antropologizowanie humanistyki. Zjawisko – proces – perspektywy*. Red. J. Kowalewski, W. Piasek. Instytut Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.

- Renaud G., 2014: *Recall Healing. Totalna Biologia. Uzdrawianie przez świadomość. Biologiczne i emocjonalne znaczenie chorób i zachowań.* Leksykon. Wydawnictwo Wena, Poznań.
- Sade-Beck L., 2004: *Internet Ethnography: Online and Offline.* „International Journal of Qualitative Methods”, no. 3 (2).
- Said E., 2018: *Orientalizm.* Przeł. M. Wyrwas-Wiśniewska. Zysk i S-ka, Poznań.
- Sapir E., 1978: *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje.* Przeł. B. Stanosz, R. Zimand. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Schiewe J., Wengeler M., 2005: *Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur. Einführung der Herausgeberzumersten Heft.* „Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur”, H. 1.
- Schorer M., 1959: *The Necessity of Myth.* „Deadalus”, vol. 88, no. 2.
- Schütz A., 1962: *Collected Papers I.* Martinus Nijhoff, The Hague.
- Schütz A., 1964: *Collected Papers II.* Martinus Nijhoff, The Hague.
- Schütz A., 1970: *Reflections on the Problem of Relevance.* Yale University Press, New Haven–London.
- Schütz A., 1989: *Fenomenologia i nauki społeczne.* W: *Fenomenologia i socjologia.* Przeł. D. Lachowska. PWN, Warszawa.
- Schütz A., 2008: *O wielości światów.* Przeł. B. Jabłońska. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Schütz A., Luckmann T., 1974: *The Structures of the Life-World.* Heinemann, London.
- Shaw G.B., 2006: *Toast na cześć Einsteina.* W: *Wielkie mowy historii.* T. 2. Przeł. P. Bravo. Polityka Spółdzielnia Pracy, Warszawa.
- Sifneos P.E., 1973: *The Prevalence of ‘Alexithymic’ Characteristics in Psychosomatic Patients.* „Psychotherapy and Psychosomatics”, vol. 22 (2–6).
- Simmel G., 1975: *Socjologia.* Przeł. M. Łukasiewicz. PWN, Warszawa.

Bibliografia

- Sloterdijk P., 2012: *Pogarda mas. Szkic o walkach kulturowych we współczesnym społeczeństwie*. Przeł. B. Baran. Aletheia, Warszawa.
- Sloterdijk P., 2014: *Musisz życie swe odmienić. O antropotechnice*. Przeł. J. Janiszewski. PWN, Warszawa.
- Sontag S., 1999: *Choroba jako metafora. AIDS i jego metafory*. Przeł. J. Anders. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Storr A., 2009: *Kolosa na glinianych nogach. Studium guru*. Przeł. J. Prokopiuk, P.J. Sieradzan. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.
- Strauss W., Howe N., 1991: *Generations: The History of America's Future 1584 to 2069*. William Morrow and Company, New York.
- Suchorzewska J., 2011: *Humanizacja medycyny*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Sulima R., 2000: *Antropologia codzienności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sullivan M., 1987: *In What Sense Is Contemporary Medicine Dualistic?* „Culture, Medicine, and Psychiatry”, no. 11.
- Szubert M., 2008: *Gruźlica w dyskursie maladycznym*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 2 (2).
- Tambiah S.J., 2007: *Magia, nauka, religia a zakres racjonalności*. Przeł. B. Hlebowicz. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Tokarska-Bakir J., 2000: *Obraz osobliwy. Hermeneutyczna lektura źródeł etnograficznych. Wielkie opowieści*. Universitas, Kraków.
- Tylka J., 2000: *Psychosomatyka. Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Van Dijk J., 2010: *Spółeczne aspekty nowych mediów*. Przeł. J. Konieczny. PWN, Warszawa.
- Van Dijk T.A., 1993: *Principles of Critical Discourse Analysis*. „Discourse & Society”, no. 2.

- Vigarello G., 2011: *Historia zdrowia i choroby*. Przeł. M. Szymańska. Aletheia, Warszawa.
- Warnke I.H., Hrsg., 2007: *Diskurslinguistik nach Foucault Theorie Und Gegenstände*. De Gruyter, Boston.
- Waszak M., 2017: *Postprawda i fake news czy weryfikacja treści i źródeł informacji?* „Refleksje”, nr 2 (16).
- Weber M., 1984: *Szkice z socjologii religii*. Przeł. J. Prokopiuk, H. Wandowski. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Weber M., 2011: *Racjonalność, władza, odczarowanie*. Przeł. M. Holona. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Whorf B.L., 1982: *Język, myśl i rzeczywistość*. Przeł. T. Hołówka. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Wittgenstein L., 1993: *O pewności*. Przeł. M. Sady, W. Sady. Aletheia, Warszawa.
- Woźniak-Holecka J., Zborowska K., Holecki T., 2010: *Medycyna alternatywna jako uzupełniająca forma leczenia chorób nowotworowych w opinii pacjentów onkologicznych*. „Psychoonkologia”, nr 1.
- Wójcicka M., 2017: *Memy internetowe jako teksty folkloru*. W: *Językowe i kulturowe modelowanie świata*. Red. K. Marcol, J. Kajfosz. Kongres Polaków w Republice Czeskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Ostrawskiego, Czeski Cieszyn.
- Zięba J., 2016a: *Ukryte terapie. Czego Ci lekarz nie powie*. Cz. 1. Egida Consulting, Warszawa.
- Zięba J., 2016b: *Ukryte terapie. Czego Ci lekarz nie powie*. Cz. 2. Egida Consulting, Warszawa.
- Zięba J., 2021: *Ukryte terapie. Czego Ci lekarz nie powie*. Cz. 3. Egida Consulting, Warszawa.

Bibliografia

Zimnica-Kuzioła E., 2013: *Polski homo religiosus. Doświadczenie religijne w relacjach potocznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Inne źródła

- Badania pokazujące szkodliwość GMO. Kampania „STOP dla GMO w Polsce”. <https://www.icppc.pl/antygmo/2013/04/badania-pokazujace-szkodliwosc-gmo/> [dostęp: 1.06.2023].
- Barometr WHC. *Raport na temat zmian w dostępności do gwarantowanych świadczeń zdrowotnych w Polsce*. Korektorzdrowia.pl. http://www.korektorzdrowia.pl/wp-content/uploads/barometrwhc_xvi.2017.fin_-1.pdf [dostęp: 19.02.2023].
- CBOS, 2014: *Opinie o błędach medycznych i zaufaniu do lekarzy*. „Komunikat z Badań”, nr 165. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_165_14.PDF [dostęp: 18.02.2023].
- CBOS, 2016: *Opinie o funkcjonowaniu opieki zdrowotnej*. „Komunikat z Badań”, nr 113. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_113_16.PDF [dostęp: 18.02.2023].
- CBOS, 2018: *Opinie na temat funkcjonowania opieki zdrowotnej*. „Komunikat z Badań”, nr 89. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_089_18.PDF [dostęp: 17.02.2023].
- CBOS, 2021: *Opinie na temat funkcjonowania opieki zdrowotnej*. „Komunikat z Badań”, nr 125. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_125_21.PDF [dostęp: 17.02.2023].
- GOV: *Statystyki zgonów z powodu COVID-19*. Otwarte Dane. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2121,statystyki-zgonow-z-powodu-covid-19> [dostęp: 21.02.2023].

- GUS, 2017: *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2015 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/zdrowie-i-ochrona-zdrowia-w-2015-roku,1,6.html> [dostęp: 18.02.2023].
- Fałszywa pandemia. Krytyka naukowców i lekarzy, 2020–2022*. T. 1–5. Fundacja Osuchowa, Częstochowa.

Materiał badawczy

(według kolejności pojawiania się w tekście)

Od rewolucji francuskiej do afery Watergate Oświecenie, nowoczesność i ponowoczesność

- Co to jest GMO? Zagrożenia i zalety roślin modyfikowanych genetycznie*. BonaVita.pl. <https://bonavita.pl/co-to-jest-gmo-zagrozenia-i-zalety-roslin-modyfikowanych-genetycznie> [dostęp: 1.06.2023].
- Na czym polega współczesna teoria płaskiej Ziemi?* InneMedium, 2.01.2017. <https://innemedium.pl/wiadomosc/na-czym-polega-wspolczesna-teoria-plaskiej-ziemi> [dostęp: 1.06.2023].

Pomiędzy *disease* a *illness*. Antropologia medyczna

- KinAds Broker Reklamy Kinowej: *Aromactiv*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=9hq8VUTigZo> [dostęp: 3.03.2023].
- Proliver – wątroba + cholesterol – reklama telewizyjna*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=dOafuU3okic> [dostęp: 3.03.2023].
- Spot reklamowy: GRIPEX*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=E4jAbP-CgZo> [dostęp: 3.03.2023].
- Imupret: Przeziębienie? Złe samopoczucie? Lek Imupret w walce z przeziębieniem dla całej rodziny*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=7JHcFJ9UgmU> [dostęp: 3.03.2023].

Bibliografia

- Brodziak J.: *Guz nadnerczy – objawy, rozpoznanie, leczenie, rokowanie*. WP abcZdrowie, 16.11.2022. <https://portal.abczdrowie.pl/no-wotwor-zlosliwy-nadnerczy> [dostęp: 17.02.2023].
- Krajl J.: *Anemia – objawy, leczenie, przyczyny. Czym jest anemia i jak leczyć niedokrwistość?* Apteline.pl, 12.07.2018. <https://apteline.pl/artykuly/anemia-objawy-leczenie-przyczyny-czym-jest-anemia-i-jak-leczyc-niedokrwistosc> [dostęp: 17.02.2023].
- Migrena: *przyczyny, objawy, leczenie*. PoradnikZdrowie.pl, 27.12.2021. <https://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/neurologia/migrena-przyczyny-objawy-leczenie-aa-NxKS-7i16-GCKb.html> [dostęp: 17.02.2023].
- Polscy pacjenci niezadowoleni z lekarzy, wyprzedziła nas nawet Rosja. Prof. Gaciong: kluczem jest empatia. Puls Medycyny, 25.05.2022. <https://pulsmedycyny.pl/polscy-pacjenci-niezadowoleni-z-lekarzy-wyprzedzila-nas-nawet-rosja-prof-gaciong-kluczem-jest-empatia-1151344> [dostęp: 17.02.2023].
- 7 grzechów głównych polskiej służby zdrowia. Ideologia.pl. <https://ideologia.pl/7-grzechow-glownych-polskiej-sluzby-zdrowia/> [dostęp: 18.02.2023].
- Uwaga! TVN: Skandal! Pacjent odesłany ze szpitala ze stanem przedzawałowym (UWAGA! TVN). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=FdQ5Bsu1ERo> [dostęp: 20.02.2023].
- Uwaga! TVN: Śmierć pacjenta, który czekał 15 godzin na pomoc. Transmisja LIVE Uwagi! i Uwagi! po Uwadze. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=tKC-woVnKks> [dostęp: 21.02.2023].
- Pacjenci: Dramatyczna relacja Julii Pustelnik. Tak działa NFZ! Facebook. <https://fb.watch/iGdbZZJSuZ/> [dostęp: 17.02.2023].
- Nowak M.: *Polscy lekarze – czy brakuje im empatii?* Polki.pl, 26.01.2017. <https://stylzycia.polki.pl/psychologia,polscy-lekarze-czy-brakuje-im-empatii,10421556,artykul.html> [dostęp: 18.02.2023].

- Opinie. NZOZ Szpital w Pszczynie w ZOZ Pszczyna. Pszczyna, Antesa 11. Rynekmedyczny.pl [dostęp: 22.03.2023] (strona usunięta).
- Opinie. Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki im. Papieża Jana Pawła II w Zamościu. Zamość, Jana Pawła II 10. Rynekmedyczny.pl [dostęp: 22.03.2023] (strona usunięta).
- Opinie. Wielospecjalistyczny Szpital. SPZOZ w Zgorzelcu. Zgorzelec, Lubańska 11/12. Rynekmedyczny.pl [dostęp: 22.03.2023] (strona usunięta).
- Opinie. Szpital Zakładu w Szczecinie w ZOZ MSWiA w Szczecinie. Szczecin, Jagiellońska 44. Rynekmedyczny.pl [dostęp: 22.03.2023] (strona usunięta).

Pomiędzy ciałem a świadomością *Mit o możliwości samouzdrawienia*

- Claude Sabbah – twórca *Totalnej Biologii Organizmów Żywych*. Virgo-books.pl. <https://virgobooks.pl/blog/claude-sabbah-tworca-totalnej-biologii-organizmow-zywych-n83> [dostęp: 4.03.2023].
- Nowa Medycyna Germańska. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=4tVHXMLsBqE> [dostęp: 4.01.2020] (materiał usunięty).
- Afty. Totalna-biologia.pl. <https://www.totalna-biologia.pl/choroby/afty> [dostęp: 21.11.2022].
- Bruksizm według *Totalnej Biologii*. Totalna-biologia.pl. <https://www.totalna-biologia.pl/choroby/zgrzytanie-zebami-bruksiz> [dostęp: 21.11.2022] (strona usunięta).
- Hashimoto. Totalna-biologia.pl. <https://www.totalna-biologia.pl/choroby/hashimoto> [dostęp: 22.04.2021].
- Łuszczycyca. Totalna-biologia.pl. <https://www.totalna-biologia.pl/choroby/luszczycyca> [dostęp: 22.04.2021].

Bibliografia

- Przetrwaly przewód Botalla. Totalna-biologia.pl. <https://www.totalna-biologia.pl/choroby/przetrwaly-przewod-botalla> [dostęp: 22.04.2021].
- Czym są ustawienia Hellingera? Dlaczego wzbudzają kontrowersje? Hello-Zdrowie.pl. <https://www.hellozdrowie.pl/ustawienia-rodzinne-berta-hellingera/> [dostęp: 23.04.2021].
- Totalna Biologia w praktyce. Facebook. <https://m.facebook.com/groups/284597145005020/about> [dostęp: 24.02.2023].
- Totalna biologia/ Recall Healing dla wszystkich. Facebook. https://www.facebook.com/groups/247002139846436/?histed_section_header_type=recently_seen&multi_perma_links=809896586890319 [dostęp: 20.10.2023].
- Each One Teach One: Ludzie kłamią, ciało nigdy nie kłamie – Magda Wdowiak [ep.135]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=x7ZxnMz8HME> [dostęp: 22.11.2022].
- Each One Teach One: To nie ciało choruje, lecz dusza – Magdalena Dembowska [ep.089]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OBqMVOzT5YI> [dostęp: 22.11.2022].
- Kmieć P.: Koronawirus według Totalnej Biologii i Medycyny Germańskiej. Totalnabiologia.com.pl, 28.02.2020. https://totalnabiologia.com.pl/koronawirus-totalna-biologia/?fbclid=IwAR3-xMDrjJXkv_oU2myOaw4sN6RniA2_Mqsxwpetn53uV5q1aqcSgfoajUo [dostęp: 29.02.2020].
- Therapeutic Mama & Family: CZ. 2 Terapeutyczne Rozmowy o VIRUSACH || Therapeutic Mama z Magdą Dembowską. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=AAHSt3koOwk> [dostęp: 4.03.2023].
- Gaja TV: Choroba – na ratunek życiu – część 2 – Magdalena Dembowska. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-MEBFdCAx10> [dostęp: 5.12.2020].

- SLOW LIFE WITH FRIENDS: *Germańska – nauka przyrodnicza*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=V5w_NCZZwzE [dostęp: 3.12.2020].
- Totalna Biologia – medycyna wolności*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=yuiGTdpieBI> [dostęp: 2.03.2020] (materiał usunięty).
- SpiritbeiYT: *Hamer Brisant AED Germanische Neue Medizin*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=F8oi4HYwZCk> [dostęp: 13.03.2022].
- Opfer und Medienstar: Der Fall Olivia Pilhar*. „Die Presse”, 17.01.2019. <https://www.diepresse.com/533340/opfer-und-medienstar-der-fall-olivia-pilhar> [dostęp: 13.03.2022].

Pomiędzy rozgoryczeniem a przebudzeniem Mit o tym, że lekarze chcą nam zaszkodzić

- Lekarze ich nienawidzą!!!1jeden – czyli cudowne reklamy cudownych środków*. Mówią na Mieście. <https://mowianamiescie.pl/artykuly/481-lekarze-ich-nienawidza1jeden-czyli-cudowne-reklamy-cudownych-srodkow> [dostęp: 20.04.2023].
- <https://jerzyzieba.com> [dostęp: 23.12.2024].
- Fakt: *Tak „leczy” Jerzy Zięba – przerażające fakty o polskim znachorze!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=En12n7Dqi7I> [dostęp: 15.04.2023].
- polsatnews.pl: *Jerzy Zięba w „Skandalistach”*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=S38of11iAJI> [dostęp: 15.04.2023].
- Witamina C – 100% kwas l-askorbinowy – Visanto*. Ukryte Terapie. <https://ukryteterapie.pl/witamina-c-100-kwas-l-askorbino-wy-visanto> [dostęp: 15.04.2023].

Bibliografia

- Sakowski Ł.: *4 najdurniejsze terapie polecane przez Jerzego Ziębę*. Totylkoteoria.pl, 24.11.2019. <https://www.totylkoteoria.pl/jerzy-zieba-ukryte-terapije-poleca/> [dostęp: 15.04.2023].
- Witamina C lewoskrętna i nie tylko. Medonet, 17.07.2018. <https://www.medonet.pl/zdrowie,witamina-c-lewoskretna---wlasciwosci-i-zastosowanie,artykul,1725245.html> [dostęp: 19.04.2023].
- Zięba J., 2022: *Kiedy lekarz nie chce, tam fryzjerka zechce*. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, styczeń/luty.
- Starosadeckie. info: *Jerzy Zięba w Starym Sączu. Quo vadis współczesna medycyno?* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=DKBAKpXoJo4> [dostęp: 15.04.2023].
- Prowalkmedia: *Jerzy Zięba – Ukryte Terapie – Bukowiec* 29.08.2015. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=jG8DBGs_RhQ [dostęp: 15.04.2023].
- Zięba J., 2020: *Co z tą pandemią?* „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, listopad/grudzień.
- Zięba J., 2021a: *Czwartej fali powiedzmy stop*. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, wrzesień/październik.
- Zięba J., 2021b: *System w panice*. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, listopad/grudzień.
- Witkowska M.: *Hubert Czerniak, zawieszony lekarz z Opoczna, znów ma kłopoty. Wyrok sądu lekarskiego z Gdańska zawiesza go na kolejne dwa lata*. Dziennik Łódzki, 15.12.2021. <https://dzienniklodzki.pl/hubert-czerniak-zawieszony-lekarz-z-opoczna-znow-ma-klopoty-wyrok-sadu-lekarskiego-z-gdanska-zawiesza-go-na-kolejne-dwa-lata/ar/c14-15954873> [dostęp: 24.03.2023].
- Hubert Czerniak TV. YouTube. <https://www.youtube.com/@HubertCzerniakTV> [dostęp: 24.03.2023].

- Slavito dr. Hubert Czerniak – Suplementy Hubert Czerniak. Zdrowie bez Leków. <https://www.zdrowiebezlekow.pl/58-slavito-dr-hubert-czerniak> [dostęp: 24.03.2023].
- Czerniak H., 2022: *Dieta dla autystycznych dzieci*. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, styczeń/luty.
- Sakowski Ł.: *Zwolniono naukowca w Brukseli za informowanie o korupcji ws. klasyfikacji glifosatu jako rakotwórczego*. Totylkoteoria.pl, 10.10.2018. <https://www.totylkoteoria.pl/jak-zwolniono-david-zaruk/> [dostęp: 25.03.2023].
- PorozmawiajmyTV: *Aluminium, glifosat, tiomersal i genetycznie modyfikowane dzieci – dr Hubert Czerniak*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=mS9DFoIrCdE> [dostęp: 27.03.2023].
- Hubert Czerniak TV: *Hubert Czerniak TV – Nagłe przypadki! Dlaczego młodzi ludzie mają udary, zakrzepy, zatory i zawały?* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XQOQF-7TFO8> [dostęp: 13.12.2022].
- Kaczmarek A.: *Gdański Uniwersytet Medyczny miazdzy guru antyszczepionkowców. Całkowicie się odcina i zaleca szczepienia*. Na:Temat, 23.11.2026. <https://natemat.pl/zdrowie/195245,gdanski-uniwersytet-medyczny-miazdzy-guru-antyszczepionkowcow-i-za-leca-szczepienia> [dostęp: 28.03.2023].
- Jaśkowski J., 2020: *Przechytrzyć cukrzycę, cz. 2*. „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, listopad/grudzień.
- Dr Jerzy Jaśkowski: *Nie daj się ogłupiać – MAGNEZ*. BIOTalerz.pl, 2.09.2017. <http://biotalerz.pl/dr-jerzy-jaskowski-nie-daj-sie-og-lupiac-magnez/> [dostęp: 28.03.2023].
- Tamar102: *Jak Rockefeller założył Big Pharma i zniszczył naturalne leki* 12.11.2018. Tamar102a.blogspot.com, 14.11.2018. <https://tamar102a.blogspot.com/2018/11/jak-rockefeller-zaozy-big-pharma-i.html> [dostęp: 29.03.2023].

Bibliografia

- ODMŁADZANIE NA SUROWO: *John D. Rockefeller – Najbogatszy szale-
niec na świecie!* [Big Farma]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=2WL2jS667fk> [dostęp: 29.03.2023].
- How Rockefeller Monopolized Medicine and Created BIG PHARMA.* Uni-
verse-inside-you.com. [https://universe-inside-you.com/rocke-
feller-big-pharma/](https://universe-inside-you.com/rockefeller-big-pharma/) [dostęp: 29.03.2023].
- Jaśkowski J., 2022: *Nadczynność tarczycy*. „Harmonia. Twoje zdrowie,
Twoja odpowiedzialność”, styczeń/luty.
- Euthyrox.* Medicover. <https://www.medicover.pl/leki/euthyrox/>
[dostęp: 1.04.2023].
- Hałat Z., 2021: *Na ruchomych piaskach PCR stoją pałace kowidianistów*.
„Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, listo-
pad/grudzień.
- Pospieszalski J., 2021: *W obronie wolności*. „Harmonia. Twoje zdro-
wie, Twoja odpowiedzialność”, wrzesień/październik.
- Neo – Mit chorób nieuleczalnych i wielki biznes. Facebook.
[https://www.facebook.com/neomitchorobnieuleczalnych?pa
ipv=0&eav=Afa1K57BTy2nCFMXuopqUbORctJyEjJBO18FkRHsw
ufH5n1mAvkoMihnt2dBvfAdBHM&_rdr](https://www.facebook.com/neomitchorobnieuleczalnych?paipv=0&eav=Afa1K57BTy2nCFMXuopqUbORctJyEjJBO18FkRHswufH5n1mAvkoMihnt2dBvfAdBHM&_rdr) [dostęp: 2.04.2023].
- Miesięcznik – Zdrowie Bez Leków: *Dr Jerzy Jaśkowski – Róbnymy te
badania corocznie!* YouTube. [https://www.youtube.com/watch
?v=LvBgsoIddEc](https://www.youtube.com/watch?v=LvBgsoIddEc) [dostęp: 3.04.2023].
- Konferencja Czego Ci lekarz nie powie. Harmonia. [https://harmo-
niatojezdrowie.com/pl/aktualnosci/konferencja-czego-ci-
lekarz-nie-powie-15042023-gliwice](https://harmoniatojezdrowie.com/pl/aktualnosci/konferencja-czego-ci-lekarz-nie-powie-15042023-gliwice) [dostęp: 30.03.2023].
- Ważna M.: *Naukowcy odkryli przeciwciało, które może blokować ko-
ronawirusa SARS-CoV-2.* Medonet, 5.05.2020. [https://www.me-
donet.pl/koronawirus-pytania-i-odpowiedzi/leczenie
-koronawirusa,naukowcy-odkryli-przeciwcialo--ktore-moze](https://www.medonet.pl/koronawirus-pytania-i-odpowiedzi/leczenie-koronawirusa,naukowcy-odkryli-przeciwcialo--ktore-moze)

- blokowac-koronawirusa-sars-cov-2,artykul,23939330.html [dostęp: 30.03.2023].
- Czy szczepionki przeciwko COVID-19 mogą być niebezpieczne? Cała prawda o białku kolca. Oczymlekarze.pl, 17.05.2022. <https://kto.ciewyleczy.pl/wiedza/leczenie/zagrozenia-dla-zdrowia/10999-czy-szczepionki-przeciwko-covid-19-moga-byc-niebezpieczne-cala-prawda-o-bialku-kolca> [dostęp: 30.03.2023].
- Czy zaszczepieni przeciw covid są chodzącymi ogniskami infekcji? Salon24. <https://www.salon24.pl/u/zefirek/1133323,czy-zaszczepieni-przeciw-covid-sa-chodzacyimi-ogniskami-infekcji> [dostęp: 30.03.2023].

Pomiędzy mitem a fake newsem

Mit o szkodliwości medycyny konwencjonalnej

- Telewizja wRealu24. <https://wrealu24.tv/>; <https://www.youtube.com/channel/UCiwsDgj8mJnsGOR6oN-20VQ> [dostęp: 13.02.2021] (strony usunięte).
- wRealu24. Facebook. <https://www.facebook.com/TelewizjawRealu24/videos/158809489471395> [dostęp: 14.12.2021].
- Telewizja wRealu24 i BanBye dostały 2,6 mln zł z darowizn, zarobiły na czysto 500 tys. zł. Wirtualnemedial.pl, 23.09.2022. <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/telewizja-wrealu24-marcin-rola-ile-zarabia> [dostęp: 13.04.2023].
- PILNE! Kogo wpuszczamy przez polską granicę!? Obrzydliwe ataki na wRealu24 i ARMIA EUROPEJSKA!? BanBye. https://banbye.com/watch/v_OEocGIbAYRB1 [dostęp: 13.04.2023].
- PILNE! Hipokryzja Konfederacji ws. \$zczepień? Mit Czarnka upadł! Piecha „wyskrobie” Polakom wolność? BanBye. https://banbye.com/watch/v_gjKZaFjFrhru [dostęp: 13.04.2023].

Bibliografia

- BanBye – Prawda zasługuje na wolność. <https://banbye.com/> [dostęp: 13.04.2023].
- wRealu24: *Przegląd mediów*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eskujCTHOMe> [dostęp: 4.04.2020] (materiał usunięty).
- Szokujące! Info lekarzy ws testów na Covid jest fałszywa – o pandemicznym bezprawiu. wRealu24. <https://wrealu24.tv/na-zywo/szokujace-info-lekarzy-ws-testow-na-covid-jest-falszywa-s-i-r-o-pandemicznym-bezprawiu> [dostęp: 7.08.2020] (materiał usunięty).
- PILNE! Czy PiS wprowadzi stan wyjątkowy? Czy to już dyktatura? wRealu24. <https://wrealu24.tv/film/pilne-czy-pis-wprowadzi-stan-wyatkowy-czy-to-juz-dyktatura-s-michalkiewicz-wrealu> [dostęp: 7.08.2020] (materiał usunięty).
- Marian Pe: Marcin Rola masakruje „typowego Pelikana PIS”. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Uxv53roXoHY> [dostęp: 22.03.2023].
- wRealu24: *WIELKI RESET nadchodzi! Totalne zniewolenie przez NWO i „nową normalność”*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Q71uMa3E_YM [dostęp: 4.12.2020] (materiał usunięty).
- wRealu24: *Jak kłamią media ws. pandemii Covid-19!? Historia łgarstwa i manipulacji! P. Klimczewski wRealu24!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eskujCTHOMe> [dostęp: 4.12.2020].
- wRealu24: *PILNE! Kobieta zmarła 2 dni po zaszczepieniu! Niedzielski: ŁA-GODZIMY OBOSTRZENIA!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ERQkrVE99wc> [dostęp: 5.01.2021] (materiał usunięty).
- KM: *Portugalia. Nie żyje pielęgniarka. Zmarła dwa dni po szczepieniu przeciw COVID-19. Fakt.pl*, 5.01.2021. <https://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/portugalia-nie-zyje-piellegniarka-zmarla-dwa-dni-po-szczepieniu-przeciw-covid-19/d93421z> [dostęp: 14.04.2023].
- Długosz D.: *YouTube usunie filmy z dezinformacją na temat szczepionki na COVID-19*. Komputer Świat, 15.10.2020. <https://www.kom>

- puterswiat.pl/aktualnosci/internet/youtube-usunie-filmy-z-dezinformacja-na-temat-szczepionki-na-covid-19/5mnvpze [dostęp: 14.04.2023].
- wRealu24: *Przegląd mediów*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pK3sZoDr4-8> [dostęp: 5.05.2021] (materiał usunięty).
- wRealu24: *Przegląd mediów*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=X8ynDnsVfog> [dostęp: 7.12.2020] (materiał usunięty).
- wRealu24: *Przegląd mediów*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=YTE7o-CS_OA [dostęp: 20.01.2021] (materiał usunięty).
- Gdaniec T.: *Protesty przeciw „paszportom covidowym” we Francji. „To kwestia odpowiedzialności”*. Onet, 16.07.2021. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/paryz-protesty-przeciw-paszportom-covidowym/x8pp7y6> [dostęp: 14.04.2023].
- Protesty antycovidowe w państwach Europy. W Wiedniu nawet 40 tys. przeciwników przeszło ulicami*. PolsatNews.pl, 4.12.2021. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-12-04/protesty-antycovidowe-europie-w-wiedniu-nawet-40-tys-przeciwnikow-na-ulicach/> [dostęp: 14.04.2023].
- wRealu24: *ZASZCZEPIENI CELEBRYCI to ustawka? Upadek artystów! Jacek Schmidt wRealu24!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=68M8fMys7IQ> [dostęp: 25.01.2021] (materiał usunięty).
- wRealu24: *Piotr Szlachtowicz z Agnieszka Wolska*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=yj9VZmjylMg&fbclid=IwAR37F21NDS93XNK88d1sLOWGG4HdcSEY1avVjadwCdsNJJI-jkW3pW2Cy3g> [dostęp: 14.04.2023] (materiał usunięty).
- Zdzisław Nadaje: *Wywiad 2, część 2, Dr Shiva wRealu24- izolacja niszczy naszą odporność (PL)*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pQtZUF5nSsU> [dostęp: 14.04.2023].
- wRealu24: *Ratownik Medyczny Przełamuje Zmowę Milczenia! Zabójczy System? Płaczek/ Garlicki/ Szlachtowicz*. Facebook. <https://>

Bibliografia

- www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=526353749210688 [dostęp: 14.04.2023].
- wRealu24: *Dr Hałat wRealu24! Medycyna na usługach globalistów?! Zaciska się pętla cenzury.* Facebook. https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=6650256845016237 [dostęp: 14.04.2023].
- Przegląd doniesień naukowych dla amantadyny stosowanej w leczeniu COVID-19.* Agencja Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji. https://www.aotm.gov.pl/media/2020/11/Przegląd-doniesien-naukowych-dla-amantadyny-stosowanej-w-leczeniu-COVID-19_2020-11-wersja-1.0-17-listopada-2020-r.pdf [dostęp: 14.04.2023].
- wRealu24: *Dr Bodnar UJAWNIA u Marcina Roli fakty ws. amantadyny! O sprzedajnych lekarzach, Zakopanem i szczepionkach!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=EVK9ZnrzD1o> [dostęp: 15.03.2021] (materiał usunięty).
- Bodnar W., 2021: *Pacjenci w całej Polsce mogą liczyć na leczenie Covid-19 – badanie kliniczne amantadyny Titan.* „Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność”, listopad/grudzień.
- wRealu24: *Dr Bodnar wRealu24. Rząd uderza w amantadynę! Polacy masowo oszukani?* Facebook. <https://fb.watch/jW7e4gvRZO/> [dostęp: 15.04.2023].
- Przymusowe szczepionki od Billa Gates’a.* Wolne Media. <https://wolne.media.net/przymusowe-szczepionki-od-billa-gatesa/> [dostęp: 17.08.2020].
- Szczepionka Billa Gatesa weszła w fazę testów na ludziach.* Wolne Media, 14.04.2020. <https://wolnemedi.net/szczepionka-billa-gatesa-weszla-w-faze-testow-na-ludziach/> [dostęp: 15.05.2020].

- Państwo namawia na szczepionki przeciw grypie.* Wolne Media, 26.09.2018. <https://wolnemedi.net/panstwo-namawia-na-szczepionki-przeciw-grypie/> [dostęp: 17.08.2020].
- Trwa medialna nagonka aby wstrzykiwać szczepionki MMR.* Wolne Media, 6.11.2018. <https://wolnemedi.net/trwa-medialna-nagonka-aby-wstrzykiwac-szczepionki-mmr/> [dostęp: 17.08.2020].
- Badają jak przekonać ludzi do szczepień na COVID-19.* Wolne Media, 4.08.2020. <https://wolnemedi.net/badaja-jak-przekonac-ludzi-i-do-szczepien-na-Covid-19/> [dostęp: 17.08.2020].
- Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 18 czerwca 2020 r.* https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/decision_approving_the_agreement_with_member_states_on_procuring_Covid-19_vaccines_on_behalf_of_the_member_states_and_related_procedures.pdf [dostęp: 20.07.2020].
- Komentarz pod tekstem R. Chabasińskiego: Koronawirus najwyraźniej niczego nie nauczył antyszczepionkowców. Wystarczyła wzmianka ministra zdrowia o szczepionce, by znów się uaktywnili.* Bezprawnik, 19.04.2020. <https://bezprawnik.pl/antyszczepionkowcy-koronawirus/> [dostęp: 17.06.2020].
- O planach stworzenia rządu światowego.* Wolne Media, 10.08.2020. <https://wolnemedi.net/o-planach-stworzenia-rzadu-swiatowego/> [dostęp: 18.08.2020].
- Polski Ład. O programie.* Gov.pl. <https://www.gov.pl/web/polski-lad/o-programie> [dostęp: 23.04.2023].
- „Nowy polski ład” to zagrywka PR rządu.* Wolne Media, 4.02.2021. <https://wolnemedi.net/nowy-polski-lad-to-zagrywka-pr-rzadu/> [dostęp: 4.12.2021].
- Polski (Nie)Ład.* Wolne Media, 18.01.2022. <https://wolnemedi.net/polski-nielad-2/> [dostęp: 4.12.2021].

Bibliografia

- Prawda o Polskim Ładzie*. Wolne Media, 9.08.2021. <https://wolnemedi.net/prawda-o-polskim-ladzie/> [dostęp: 4.12.2021].
- Szach-mat dla ludzkości!* Wolne Media, 29.10.2022. <https://wolnemedi.net/szach-mat-dla-ludzkosci/> [dostęp: 16.04.2023].
- Bill Gates i dr Anthony Fauci inżynierami projektu depopulacji*. Wolne Media, 16.04.2020. <https://wolnemedi.net/bill-gates-i-dr-anthony-fauci-inzynierami-projektu-depopulacji/> [dostęp: 29.05.2020].
- Lesman U.: *Bill Gates stworzył koronawirusa? Wywiad ma być dowodem*. Cyfrowa, 18.04.2020. <https://cyfrowa.rp.pl/biznes/46130-bill-gates-stworzyl-koronawirusa-wywiad-ma-byc-dowodem> [dostęp: 20.05.2020].
- NIEZASZCZEPIENI BĘDĄ PŁACIĆ ZA HOSPITALIZACJĘ?! – TERROR BIG PHARMA TRWA. Odkrywamy Zakryte, 22.02.2021. <https://www.odkrywamyzakryte.com/niezaszczepieni-beda-placic-za-hospitalizacje/> [dostęp: 7.03.2021].
- SZCZEPIONKI COVID-19 ZWIĘKSZAJĄ RYZYKO POWAŻNYCH CHOROÓB! (BADANIE). Odkrywamy Zakryte, 26.01.2021. <https://www.odkrywamyzakryte.com/szczepionki-covid-19-zwiekszaja-ryzyko-powaznych-chorob/> [dostęp: 2.02.2021].
- COVID-19 W PYTANIACH I ODPOWIEDZIACH UCZCIWYCH LEKARZY I NAUKOWCÓW. Odkrywamy Zakryte, 30.10.2020. <https://www.odkrywamyzakryte.com/covid-19-w-pytaniach-i-odpowiedziach/> [dostęp: 8.11.2020].
- nm: *Protesty antycovidowców w całej Polsce już weekend. Może być naprawdę gorąco!* Radio Eska, 9.10.2020. <https://www.eska.pl/krakow/protesty-antycovidowcow-w-calej-polsce-juz-weekend-moze-byc-naprawde-goraco-aa-Qn1S-CS6H-257d.html> [dostęp: 1.02.2023].
- O fundacji. Fundacja Osuchowa. <https://www.osuchowa.org/fundacja/> [dostęp: 18.04.2023].

Zakończenie. Pomiedzy wiedzą a przeżywaniem Postprawda i negacjonizm medyczny

Globalne ocieplenie – 10 faktów i 10 mitów. Wolne Media, 6.04.2016.
<https://wolnemedi.net/globalne-ocieplenie-10-faktow-i-10-mitow/> [dostęp: 21.04.2023].

Dodatkowo

Nowa Medycyna Germańska

Totalna Biologia – Choroby wg Totalnej Biologii (totalna-biologia.pl), <https://www.totalna-biologia.pl/>

Nowa Medycyna Germańska – grupy społecznościowe

Totalna Biologia dla wszystkich | Facebook, <https://www.facebook.com/groups/422587481847839>

Totalna Biologia w praktyce | Facebook, <https://www.facebook.com/groups/284597145005020>

Totalna biologia/ Recall Healing dla wszystkich | Facebook, <https://www.facebook.com/groups/247002139846436>

„Harmonia” – oficjalna strona czasopisma

Harmonia. Twoje zdrowie, Twoja odpowiedzialność | Harmonia (harmoniatwojezdrowie.com), <https://harmoniatwojezdrowie.com/>

Media alternatywne (linki do stron)

Odkrywamy Zakryte – Odkrywamy Zakryte to alternatywny portal dla świadomych ludzi, <https://www.odkrywamyzakryte.com/>

Bibliografia

Wolne Media, <https://wolnemedi.net/>

wRealu24 – BanBye, https://banbye.com/channel/ch_wrealu24

wRealu24 – Facebook, <https://www.facebook.com/wRealu24pl/>

wRealu24.tv (@wrealu24_pl) / Twitter, https://x.com/wrealu24_pl?mx=2

Indeks nazw osobowych

- Adamczyk Maria 212
Adorno Theodor W. 43, 44, 47,
48, 51–59, 66
Andreski Stanisław 48–50
Atkinson Paul 162
- Bachtin Michaił 453
Bacon Francis 42, 53
Baczko Bronisław 62, 63
Barthes Roland 20, 24, 125, 126,
128–130, 132, 145, 198–201,
360, 361, 463
Baudelaire Charles 60, 61
Baudrillard Jean 337, 360, 361
Bauman Zygmunt 21, 98, 99,
105–109, 117, 121, 154–157,
160, 390
Beckman Suzanne C. 163, 164
Beneito-Montagut Roser 151
Benjamin Walter 43, 44, 64, 102,
103, 135
- Berger Peter 15, 66, 69–72, 74,
93, 94, 184, 264
Bielik-Robson Agata 102, 103
Blumenberg Hans 103
Bogatyriew Piotr 15
Boyd Danah 164
Boyer Anne 203, 206, 211, 217,
220, 222–224, 422, 423
Bozdag Engin 151, 163
Brodziak Joanna 218
Buchowski Michał 111
Burszta Wojciech 111
Byford Jovan 444
- Campbell Joseph 20, 23, 25, 123–
130, 132, 158, 300, 465, 479
Cantelmi Tonino 19, 108, 131,
149, 152–157, 177–182, 187
Castells Manuel 153, 162
Cederstrom Carl 73, 92, 94, 146,
210

Indeks nazw osobowych

- Czachur Waldemar 136–138
Czech Franciszek 408, 436
- Demczuk Anna 433
Denzin Norman K. 162
Dixon Bernard 36
Długosz Dawid 413
Dobraczyński Bartłomiej 251
Dołowy Krzysztof 143, 409
Domaradzki Jan 207, 208, 246
Donne John 203
Durkheim Émile 81
Duszek Anna 116
- Eco Umberto 41, 126, 131, 132,
200, 360, 463, 483
Eliade Mircea 50, 123
Ellison Nicole 164
Engelking Anna 17
- Fabrega Horacio 216
Fairclough Norman 116
Festinger Leon 464
Foucault Michel 59–62, 220, 221,
224
Frazer James 41, 275, 278, 279
Freud Zygmunt 42, 68
Fromm Erich 39, 43, 44
- Gadamer Hans-Georg 134
Gadzińska Joanna 210
Gadziński Jędrzej 210
Gardt Andreas 137
Gąsiorowski Maciej 43
Gdaniec Tomasz 418
Geertz Clifford 49
Giddens Anthony 21, 80–84,
86–91, 93, 95, 96, 103, 106,
108, 109, 152, 242, 326, 327,
469
Gissing George 119
Goffman Erving 84–86
Gołębiowska Maria 149
Goodenough Ward 111, 120, 121
Grochowski Piotr 16
Grzegorzczak Renata 116
Guzik Aldona 467
- Habermas Jürgen 21, 43, 44,
60–63, 66–68, 70, 97
Hajduk-Nijakowska Janina 15–
17, 150, 166, 338, 453
Hamer Ryke Geerd 259–263,
267, 280, 285, 309, 316, 329,
331, 333, 334, 477
Hand Sean 211
Hastrup Kirsten 199, 200

- Hegel Georg Wilhelm Friedrich 67
- Holecki Tomasz 250
- Horkheimer Max 43, 44, 47, 48, 51–59, 66
- Howe Neil 176, 177
- Humboldt Alexnader 134, 135
- Husserl Edmund 165, 185
- Hymes Dell 453
- Jäger Siegfried 137
- Jakosz Mariusz 162
- Jakubowski Jakub 115, 464
- James William 185
- Janikowska Agata 467
- Jelonek Marta 210
- Kaczmarek Aleksandra 368, 369
- Kaczmarek Kamil Marcin 48, 50
- Kajfosz Jan 9, 15, 16, 37, 38, 59, 143, 166, 281, 453, 464
- Kalkowski Krzysztof 264
- Kant Immanuel 56, 60, 61, 66
- Kerényi Karl 143, 144
- Keyes Ralph 144, 464
- Kłosiński Krzysztof 201
- Kmieć Piotr 321, 324
- Kořakowski Lech 126, 129, 130
- Konieczna Beata 211
- Konstańczak Stefan 205, 257, 435
- Kozik Ewa 35, 42, 174, 175, 197, 399–402, 407, 409, 410, 434–439, 441, 443, 445, 446
- Kozinets Robert 162, 163
- Krajewski Marek 112, 172
- Krajł Jacek 218
- Kuhn Thomas 481
- Kulik Teresa Bernadetta 207
- Lamża Łukasz 250, 257, 380, 381, 389, 434
- Langer Roy 163, 164
- Latour Bruno 163
- Lesman Urszula 445
- Levin Harry 122
- Lévinas Emmanuel 210
- Lévi-Strauss Claude 123, 241
- Lévy-Bruhl Lucien 56
- Lincoln Yvonna S. 262
- Luckmann Thomas 67, 69, 71, 72, 74, 93, 94, 184, 194, 264
- Luhmann Niklas 83
- Lyotard Jean-François 21, 73–77, 79, 80, 109, 390
- Łoziński Jerzy 43–45

Indeks nazw osobowych

- Majewska Anna 432
Malinowski Bronisław 47, 68
Małecki Wiesław 134
Marchewka Anna Karolina 432
Markiewicz Miłosz 467
Marks Karol 47, 52, 64, 81
Mirkowska Zofia 113
Młynarczyk Grażyna 433
Mysyk Avis 211
- Napiórkowski Marcin 24, 78,
125–128, 130, 132, 141–143,
257, 462
Niekrewicz Agnieszka Anna
338
Niżnik Józef 120–122, 124, 125,
148
- Ong Walter 15, 184, 298–300,
303, 307, 310, 312, 313
- Pariser Eli 167
Pawelczyk Piotr 115
Pawlik Leon 173
Pęgiel-Kamrat Jolanta 249
Penkala-Gawęcka Danuta 211,
217, 218
Pessoa Fernando 87
Piątkowski Włodzimierz 211,
250
- Pielużek Marcin 391, 392
Pisarek Walery 135, 398, 399
Plessner Helmut 393
Popper Karl 35, 38, 461, 481
- Rajtar-Cynke Grażyna 429
Rakowski Tomasz 209, 214, 217
Renaud Gilbert 263, 287, 316
Ricœur Paul 42
- Sade-Beck Liav 162
Said Edward 133
Sakowski Łukasz 349, 363, 439
Sapir Edward 136
Schorer Mark 148
Schütz Alfred 15, 22, 31, 69, 133,
142, 145, 184–194, 300, 462,
468
Shaw George Bernard 480, 481
Sifneos P.E. 264
Simmel George 86
Sloterdijk Peter 100–102, 104,
105, 147, 161
Sontag Susan 220
Spicer Andre 73, 92, 94, 146, 210
Steinborn Barbara 211
Strauss William 176, 177
Sulima Roch 186
Sullivan Mark 217
Szubert Mateusz 220

Indeks nazw osobowych

- Śpiołek Emilian 173
- Tambiah Stanley Jeyaraja 36,
41, 67, 68, 70, 144, 161
- Tarasiuk Aleksandra 173
- Tokarska-Bakir Joanna 17
- Tylka Jan 264
- Van Dijk Jan 150
- Van Dijk Teun 183, 467
- Vigarello Georges 211
- Warnke Ingo 137
- Ważna Magda 388
- Weber Max 37, 40, 47–49, 60, 81,
120
- Wengeler Martin 137
- Whorf Benjamin 133, 135, 136
- Wittgenstein Ludwig 160
- Wowro Iwona 162
- Woźniak-Holecka Joanna 150
- Wójcicka Marta 338
- Zarzeczna-Baran Marzena
249
- Zięba Jerzy 171, 347–354, 356, 357,
361, 362, 367, 381, 382, 384
- Zimnica-Kuzioła Emilia 50

Spis ilustracji

Ilustracja 1. Logo WHO zestawione z satanistycznym symbolem kozła, mem internetowy **253**

Źródło: *You Are Not Alone when You Awaken to the Truth on Our Reality*.
<https://massawakening.org/you-are-not-alone/> [dostęp: 19.04.2023].

Ilustracja 2. Schemat powstawania „konfliktu” według Nowej Medycyny Germańskiej **266**

Źródło: *The Wisdom of German New Medicine*. <https://www.daniellebryant.co.uk/2019/09/25/the-wisdom-of-german-new-medicine/> [dostęp: 19.04.2022].

Ilustracja 3. Memy internetowe na temat lekarzy **339**

Źródło: https://memy.pl/mem/279373/Najlepszy_lekarz_ever;
<https://paczaizm.pl/memy/malediwy/>; https://www.xdpedia.com/44425/chcialbym_zapisac_sie_na_rehabilitacje.html [dostęp: 23.12.2024].

Ilustracja 4. Reklamy tzw. cudownych środków **342**

Źródło: Lekarze ich nienawidzą. Facebook. https://www.facebook.com/lekarzeichnienawidza?paipv=O&eav=AfbxpzvqcqhZL8-TU5ZiY0HwbOR6-BhNlA3Tx53A1IubKXDIQJKR6bIsOhAo33mXNt4&_rdr [dostęp: 12.04.2023].

Ilustracja 5. Okładka „Harmonii” (lipiec/sierpień 2021) **347**

Źródło: <https://harmoniatwojezdrowie.com/wydania/czasopismo-harmonia/wydania-archiwalne/rok-2021/harmonia-2021-lipiec-sierpień/> [dostęp: 23.12.2024].

Ilustracja 6. Zrzut ekranu, Ukryte Terapie – Jerzy Zięba **350**

Źródło: Ł. Sakowski: *4 najdurniejsze terapie polecane przez Jerzego Ziębę*. Totylkoteoria.pl, 24.11.2019. <https://www.totylkoteoria.pl/jerzy-zieba-ukryte-terapije-poleca/> [dostęp: 15.04.2023].

Ilustracja 7. Plakat konferencji z cyklu

„Czego Ci lekarz nie powie” **386**

Źródło: <https://psnlin.pl/news-psnlin,czego-ci-lekarz-nie-powie-konferencja-22-pazdziernika-2022-r,92.html> [dostęp: 23.12.2024].

Ilustracja 8. Schemat budowy koronawirusa SARS-CoV-2 **387**

Źródło: M. Ważna: *Naukowcy odkryli przeciwciała, które może blokować koronawirusa SARS-CoV-2*. Medonet, 5.05.2020. <https://www.medonet.pl/koronawirus-pytania-i-odpowiedzi/leczenie-koronawirusa,naukowcy-odkryli-przeciwciala--ktore-moze-blokowac-koronawirusa-sars-cov-2,artykul,23939330.html> [dostęp: 30.03.2023].

Ilustracja 9. Szata graficzna telewizji wRealu24 **396**

Źródło: wRealu24. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GGKPcuCMJ3g> [dostęp: 11.12.2020] (materiał usunięty).

Ilustracja 10. Fragment ramówki wRealu24 **416**

Źródło: wRealu24: *Maseczki, terror medialny i zakłamanie PiS!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=SEB9koSc6N4> [dostęp: 8.09.2021] (materiał usunięty).

Ilustracja 11. Ramówka wywiadu z Agnieszką Wolską

dla wRealu24 **422**

Źródło: wRealu24: *Niemiecki lekarz alarmuje: zaszczepią nas jak bydło!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nPXvaKQZfWQ> [dostęp: 11.09.2021] (materiał usunięty).

Ilustracja 12. Ramówka wywiadu z P. Klimczewskim

dla wRealu24 **424**

Źródło: wRealu24: *P. Klimczewski obala propagandę nt. koronawirusa!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GGKPcuCMJ3g> [dostęp: 12.11.2022] (materiał usunięty).

Ilustracja 13. Ilustracja artykułu *Zmarł ochotnik biorący udział w badaniach nad szczepionką* w portalu Wolne Media **436**

Źródło: *Zmarł ochotnik biorący udział w badaniach nad szczepionką*. Wolne Media, 23.09.2022. <https://wolnemedi.net/zmarl-ochotnik-bioracy-udzial-w-badaniach-nad-szczepionka> [dostęp: 12.03.2023].

Ilustracja 14. Ilustracja tekstu *Jak wyjść ze świata medyczno-prawniczego gwałtu?* w portalu Wolne Media **446**

Źródło: *Jak wyjść ze świata medyczno-prawniczego gwałtu?* Wolne Media, 28.02.2023. <https://wolnemedi.net/jak-wyjsc-ze-swiata-medyczno-prawniczego-gwaltu/> [dostęp: 13.03.2023].

Ilustracja 15. Konfederacja. Transparent

„Szczepienie czyni wolnym” **455**

Źródło: W. Kumór: *To zdjęcie jest haniebne. Dla antyszczepionkowców nie ma żadnych świętości*. Newsweek, 16.12.2021. <https://www.newsweek.pl/opinie/konfederacja-transparent-szczepienie-czyni-wolnym/ve74xfc> [dostęp: 3.04.2023].

Ewa A. Kozik

Myths in the Post-Truth World: On Anti-Medical Discourse

S u m m a r y

This book presents an anthropological analysis of anti-medical discourse in virtual space. It presents netnographic research, reflections and conclusions based on theories drawn from ethnology and medical anthropology, sociology and mythology. It distinguishes three basic myths about health and medicine in widespread circulation, which emerge in the reality of post-truth, which are the conditions of reproduction of social knowledge characteristic of modernity. Under these conditions, manipulation and mystification are allowed, and the category of truth, rather than empirics, is conditioned by emotions and values.

I define myth as a fixed element of human thinking, belonging mainly to the unconscious realm. It involves the identification of a sign with a represented phenomenon and the fixation in our minds of specific meaning structures in the form of connotations through becoming familiar with narratives and theses repeated in various variations. In this way, relatively stable ideas, projections and convictions are formed in our minds. On the plane of everyday life (in other words, on the plane of colloquiality), they are a quick, intuitive response to fears, anxieties, powerlessness and the need for agency in a world that is both pre-modern and modern and post-modern. Following in the footsteps of Anthony

Giddens, Zygmunt Bauman and Arnold Gehlen, I see modern man as a fearful being who, as a result of the collapse of modern authorities and the disenchantment of the world, has lost his sense of trust and thus his sense of ontological certainty and security. Man is exposed to many small narratives, among which he has to find the ones he finds useful and necessary; he becomes a reference point for himself. Thus, he seeks something that will appear stable and certain in the fluid postmodernity, which will help bring order to the dispersed world of small narratives and turn chaos into cosmos. From these reflections, the basic thesis of this thesis emerges: myths as certain constancy in a fluid post-truth world satisfies the need for a sense of agency and control over one's own life.

These needs particularly show their relevance in the context of medicine and health, areas of life that only in extreme cases can we be indifferent to. In a broader perspective, health is one of the most relevant issues; it is a value, and it determines our quality of life. It could be said that the selection of medical myths was a kind of aftermath of the outbreak of the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic in 2019. The research I conducted from 2019 to 2023 helped to answer the questions posed in the paper about the conditions (historical, social, technological or civilisational in general) responsible for the increase in uncertainty and intensification of fears of contemporary Poles, about which social circles in particular are exposed to a sense of threat or disorientation related to the 'liquefaction' of the modern world; what defence mechanisms have developed in response to postmodern fears; what are the characteristics of the statements identified here as contemporary myths; and finally, what needs do contemporary myths respond to and what cognitive and social functions do they perform?

Using the methodology described by Robert Kozinets, I conducted a netnographic study, which consisted of observing the behaviour of social media users, in particular Facebook and YouTube. I see the Internet, the terrain of my research, as a space of unbridled human creativity. It is a place where he meets his needs and, as a result of interaction with other users, participates in numerous communication processes, during which he reveals his feelings and doubts, shares his reflections and seeks answers to his questions. In this sense, the Internet is a space of social interaction, conflict, consensus, mutual inspiration, and negotiation of meanings.

The research began by observing community groups dedicated to New Germanic Medicine. This was before the outbreak of the pandemic, in 2019. The netnographic research on these sites allowed me to identify the myth of the possibility of self-healing. While researching and reflecting on the essence of this current of alternative medicine, the world was overtaken by the SARS-CoV-2 pandemic, which dominated the virtual space and thus the terrain of my research. When numerous links to 'wRealu24' television programmes appeared on the New Germanic Medicine pages, I decided to extend my research to this medium, which allowed me to identify and describe the workings of the myth that conventional medicine is harmful. During the four years of watching 'wRealu24', there were constant links to recordings, articles, and interviews with authors published in the journal 'Harmony. Your health is your responsibility'. This was a signal for me to devote my attention to those spaces in which the so-called 'Polish quacks', i.e. Jerzy Zięba, Hubert Czerniak, Jerzy Jaśkowski and Zbigniew Hałat, among others, spoke. The statements of these people enabled me to observe how the myth that doctors want to harm us works.

I describe the myths highlighted in chapters five, six and seven, which are preceded by an extended analysis of the context in which I researched medical and anti-medical discourse. Therefore, the first chapter is entitled *From the French Revolution to the Watergate affair. Enlightenment, Modernity and Postmodernity*, I dedicate it to a reflection on the historical, social, technological and civilisational factors that led to the formation of the post-truth reality. I devote the next part of the discussion to the category of myth, presenting various definitional and analytical approaches.

The next chapter of the work *Between Discontent and Causality*. The technofluid mind in a post-truth world deals with the question of human functioning in a virtual space, which I call 'technofluid' after Tonino Cantelmi, and which changes and determines the communicative processes I observe and analyse. The final theoretical section is devoted to medical anthropology, where I undertake an anthropological reflection on the meaning of health in human life and present data showing that distrust of conventional medicine is marked in colloquial circulation.

Myths about the possibility of self-healing, the harmfulness of conventional medicine and the evil intentions of medical professionals correspond with each other; they appear in the anti-medical discourse as one of those elements of human thinking that provides a sense of good orientation in the world and mastery over the ever-changing reality. These myths are collective and contribute to the co-creation of a community, as shown by my research in social groups on Facebook, as well as groups of supporters of the so-called 'Polish quacks', and viewers of the alternative television channel 'wRealu24'. In order to show the communication processes and the mechanism of the formation

of the anti-medical discourse, I analyse not only the content of social media posts, popular science articles and content transmitted on alternative channels but also the comments, discussions and reactions visible under these main contents.

In the final chapter, I tried to creatively establish the themes that emerged during the observation, description, and analysis of the acquired data. In this chapter, I address the role of values and emotions in shaping public opinion and decision-making, which can be fundamental to our health and lives.

Key words: medical anthropology, discourse, cyberspace, myths, post-truth

Redaktor
Anna Piwowarczyk

Projekt okładki, opracowanie graficzne serii
Tomasz Kipka

Grafika na okładce
Urszula Bracka

Redakcja techniczna, łamanie
Paulina Dubiel

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Marcin Buczyński

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.05.2026
Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce
Od 1.06.2026 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0003-1129-0536>
Kozik, Ewa A.
Mity w świecie postprawdy : o dyskursie
antymedycznym / Ewa A. Kozik. – Wydanie I.
– Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu
Śląskiego, 2025. – (Oikos : komparatystyka
literacka i kulturowa ; 7)

<https://doi.org/10.31261/PN.4244>
ISBN 978-83-226-4470-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4471-3
(wersja elektroniczna)
ISSN 2720-1104

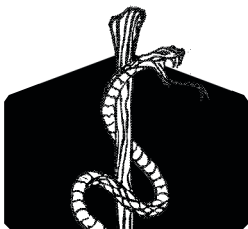
Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://www.wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 33,5. Liczba arkuszy wydawniczych: 22,5. PN 4244.
Cena 109,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Lynx 100 g,
vol. 113. Do składu użyto krojów pisma Poppins oraz Rowan. Druk i oprawę wykonano
w drukarni volumina.pl Sp. z o.o. (ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)

Oikos, jako zadanie dla poszukiwań komparatystycznych, wiąże miejsce z byciem na uboczu, w ruchu oddalania się od centrum i pochoptnej wiedzy/władzy, jest powrotem do doświadczenia tego, co bliskie i dalekie jednocześnie, w obliczu splątanych okoliczności, w których jest konstruowana nasza tożsamość.

Za każdym razem, kiedy odczuwamy niepokój wynikający z nadmiaru informacji, gdy cierpimy przez nadmiar bodźców lub tracimy zaufanie do nauki, doświadczamy tego, czym jest świat postprawdy. W tym świecie pojawiają się mity, które przywracają nam poczucie sprawczości i kontroli nad własnym życiem. Książka ta dedykowana jest nie tylko humanistom oraz środowisku medycznemu, ale każdemu, kto poszukuje odpowiedzi na pytanie o przyczyny kryzysu współczesnej nauki. Prezentowane są w niej dane zebrane w trakcie badań prowadzonych w czasie pandemii Covid-19, a wnioski z ich analizy wskazują przyczynę funkcjonowania dyskursu antymedycznego, do którego zaliczane są niektóre ruchy medycyny alternatywnej, ruch antyszczepionkowy oraz postawa negacjonizmu medycznego.

ISSN 2720-1104

Cena 109,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4471-3

9

Więcej o książce

